

**СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА**

**ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

**ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

**ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
СУМСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

**ЗБІРНИК ТЕЗ
VI ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ
СУСПІЛЬНИХ ТА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
В УМОВАХ РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ»
(СУМИ, 28-29 БЕРЕЗНЯ 2019 РОКУ)
(електронне видання)**

Київ
2019

УДК 373.5.016:93/94(07)

Схвалено до друку на засіданні відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України
(протокол № 2 від 18.03.2019 р.)

Редакційна колегія:

О. І. Пометун, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН
України – голова ред. кол.;

С. І. Моцак, кандидат педагогічних наук, доцент – заст. голови ред. кол.;

Т. О. Ремех, кандидат педагогічних наук – заст. голови ред. кол.;

П. В. Мороз, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

В. Ю. Кришмарел, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник.

**Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних
дисциплін в умовах розбудови сучасної школи** : збірник тез VI Всеукраїнської
науково-практичної конференції, Суми, 28-29 березня 2019 р. (електронне видання).
– Київ : Педагогічна думка, 2019. – 72 с.

ISBN 978-966-644-504-2

Збірник містить матеріали виступів учасників VI Всеукраїнської науково-
практичної конференції «Актуальні питання методики викладання суспільних та
гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми, 28-29 березня
2019 року), в яких розглянуто інновації і проблеми викладання історії та суспільних
дисциплін у загальноосвітній школі та вищих навчальних закладах.

УДК 373.5.016:93/94(07)

*Тези подано в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть
відповідальність за точність наведених фактів, цитат, власних імен, покликань на
джерела та інших відомостей.*

ISBN 978-966-644-504-2

© Інститут педагогіки НАПН України, 2019

© Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка, 2019

© Педагогічна думка, 2019

ЗМІСТ

1. Авхутська С. О. Діагностика морально-естетичної вихованості старшокласників.....	4
2. Власов В. С. Використання писемних джерел на уроках історії як засіб розвитку пізнавальних умінь учнів старшої школи	6
3. Гупан Н. М. Активізація навчання десятикласників засобами підручника з історії України.....	7
4. Денсжніков С. С. Дискусійні питання дворівневої системи вищої освіти України: компаративний аналіз.....	11
5. Драновська С. В. Інфографіка як сучасний засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках історії.....	14
6. Іваній О. М. Методичні аспекти підготовки майбутніх учителів до формування правової культури учнів.....	18
7. Кришмарел В. Ю. Методи роботи з текстом для розвитку філософування в учнів ліцею на уроках історії та громадянської освіти... ..	22
8. Крючкова К. О. Шкільна історична освіта в умовах реформування.....	24
9. Малієнко Ю. Б. Компетентнісні завдання у змісті курсів історії в ліцеї..	27
10. Маринченко Г. М. Сторітеллінг як інноваційний метод в українській педагогіці та його використання на уроках історії.....	29
11. Мацейків Т. І. Можливості курсу «Історія України» у формуванні аксіологічної складової громадянської компетентності старшокласників.....	33
12. Молибг Н. М. Значення краєзнавчого матеріалу для вивчення історії рідного краю в школі (перлина Сумщини – «Михайлівська цілина»).....	35
13. Мороз І. В. Формування вміння працювати з карикатурою як самостійним історичним джерелом на уроках історії в старшій школі....	41
14. Мороз П. В. Методика роботи із статистичними матеріалами на уроках історії в старшій школі.....	43
15. Моцак С. І. Вивчення історичних постатей на уроках всесвітньої історії в старшій школі.....	46
16. Науmkіна С. М. Викладання суспільно-політичних дисциплін як гостра потреба часу.....	49
17. Пометун О. І. Методична модель технології розвитку критичного мислення на уроці історії.....	53
18. Ремех Т. О. Методичні аспекти розвитку громадянської компетентності учнів.....	56
19. Рябовол Л. Т. Компетентнісний потенціал курсів правознавства та громадянської освіти для нової української школи.....	58
20. Смоленко О. П. Використання краєзнавчого матеріалу у вивченні історії України.....	61
21. Сорокіна Т. В. Інформаційно-комунікаційні технології навчання на уроках суспільних дисциплін в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.....	66
22. Тодосійчук В. М. Мотиватори діяльності сучасних педагогів.....	69

ДІАГНОСТИКА МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

*Авхутська Світлана,
канд. пед. наук, доцент,
Сумський педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна*

Педагогічна практика останнього часу все частіше звертається до мистецтва як засобу виховання школярів, головною метою якого є піднести людину, зробити її шляхетною, укріпити в ній гідність, віру у свої внутрішні сили та своє призначення. В умовах утвердження державності, коли головним чинником української спільноти є значущість людської особистості, проблема виховання старшокласників засобами мистецтва набуває особливої актуальності. Водночас зростає роль не тільки мистецтва, а й духовної музики, у якій гармонійно поєднано мистецтво і релігію. Ці завдання визначено в Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)», Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст. та пріоритетних положеннях Болонської декларації. У зазначених документах підкреслюється, що морально-естетичне виховання є необхідною умовою життєдіяльності людини та пріоритетним напрямком у формуванні гармонійної особистості.

У своїх роботах вчені підкреслювали важливість збереження традицій української вітчизняної культури (А. Болгарський, О. Гнатюк, С. Зубанова, В. Іванов, І. Климишин, Б. Кудрик); доводили важливість для особистості духовних цінностей (І. Бех, О. Дем'янчук, О. Олексюк); пропонували вивчення українських духовно-пісенних творів духовної музики в загальноосвітніх та мистецьких закладах (М. Маріо, Ю. Медведик, Л. Москальова, Л. Остапенко та ін.); розглядали духовну музику як самобутнє явище культури (В. Бражніков, Т. Владишевська, Т. Зверева, Ю. Келдиш, В. Медушеський та ін.).

Слід відмітити, що успішність морально-естетичного виховання засобами духовної музики є можливою при забезпеченні систематичності і послідовності, зростаючій складності навчання.

Морально-естетичне виховання старших школярів відбувається через процес активної музичної діяльності. При цьому можна виділити три основні напрямки: знайомство та сприймання творів, розвиток інтересу; набуття співацьких навичок та освоєння засобів музичної виразності; розвиток творчих задатків.

Морально-естетичне виховання в школі стимулює і коригує співацький розвиток учня у процесі опанування духовною музикою. Церковна пісня стимулює інтелектуальну діяльність і полегшує розвиток свідомого сприйняття духовної музики, що в свою чергу породжує нові інтереси, які потім перероджуються в потребу. В музичному вихованні нерозривно і взаємопов'язано виступають сенсорні (спостереження), емоційні (переживання, враження), інтелектуальні (мислення) процеси поряд з елементами активного характеру, наприклад, співу.

Таким чином можемо стверджувати, що використання церковного пісенного репертуару є перспективним шляхом для морально-естетичного виховання старших школярів за умови науково-обґрунтованої процедури впровадження духовної музики в навчально-виховний процес.

Ключові слова: морально-естетична вихованість, учні старших класів, духовна музика, критерії, показники та рівні морально-естетичної вихованості.

Список використаних джерел

1. Абдуллин Э. Б., Николаева Е. В. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Academia, 2004. 333 с.
2. Вікова психологія / під ред. Г.С.Костюка. Київ: Рад. школа, 1976. 270 с.
3. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.
4. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
5. Московчук Л. М. Українська духовна музика : Навчально-методичний комплекс (програма, методичний посібник, нотохрестоматія) для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів та недільних шкіл. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. 704 с.

6. Світова художня культура. Шкільний курс світової художньої культури і методика його викладання / програми педагогічних інститутів під кер. Щолокової О. П. Київ, 1991. 133 с.

ВИКОРИСТАННЯ ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ УМІНЬ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

*Власов Віталій,
канд. пед. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Особливої ваги для розвитку історичної предметної компетентності учнів старших класів набуває робота з писемними історичними джерелами. Така робота уможливорює різносторонній аналіз історичних подій, явищ, процесів, формулювання учнем власної думки, позиції, висловлення власних поглядів та емоційно-ціннісного ставлення.

Найважливіші вміння учнів, що вдосконалюються у роботі з писемними джерелами на уроках історії України, такі як: опрацювати й аналізувати різні джерела (свідчення, документи тощо); здобувати інформацію із джерел з урахуванням їх особливостей; виявляти розбіжності в судженнях і позиціях, заявлених у джерелі; формулювати закриті й відкриті запитання та шукати відповіді на них; висловлювати та аргументувати свої думки (погляди) в усній і письмовій формах, оцінювати думки інших; розпізнавати упередженості в судженнях; протистояти маніпуляціям та інформації тенденційного змісту.

Розвиток пізнавальних умінь учнів у роботі з історичними писемними джерелами має бути поетапним як-от: 1 етап – мотивування діяльності учнів; 2 етап – пропонування й обговорення з учнями способів та послідовності їхньої діяльності щодо опрацювання писемних джерел; 3 етап – виконання учнями відповідних операцій за алгоритмом (на основі пам'ятки) при керуванні вчителем; 4 етап – самостійне виконання учнем дій, здійснення ним самоконтролю; 5 етап –

самостійний вибір учнем писемних джерел, їх опрацювання й аналіз; 6 етап – рефлексія, оцінювання ефективності та результатів.

Робота учнів з писемними джерелами з історії України на уроках і вдома потребує системності. При організації такої роботи завданнями вчителя історії є, по-перше, розвиток умінь учнів працювати з писемними джерелами та, по-друге, організація пізнавальної діяльності учнів з поступовим зростанням рівня їхньої самостійності.

Добір писемних джерел із історії України для роботи учнів на уроках і вдома має бути цілеспрямованим та відбуватися на основі таких критеріїв: науковість (вірогідність, повнота, значущість джерела), відповідність програмі з історії України (її змісту та результатам навчання учнів); посиленість для учнів (обсяг, характер тощо); оптимальність (відповідність меті уроку (розділу) та віковим особливостям учнів); смислове поєднання (урахування змісту теми та проблеми, що вирішуватиметься при опануванні теоретичного матеріалу та опрацюванні писемних джерел).

Таким чином, у навчанні учнів старших класів історії України важливим завданням учителя історії є розвиток їхніх навичок аналізу писемних історичних джерел, критичне оцінювання поданої в писемних джерелах інформації, формулювання власної позиції і поглядів.

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ДЕСЯТИКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

*Гупан Нестор,
докт. пед. наук, проф.,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

У сучасному шкільному підручнику з історії параграф є цілісною системою компонентів змісту, що забезпечує розв'язання завдань конкретного уроку у відповідності до вимог чинної навчальної програми, та орієнтована на активну діяльність учнів. Кожен параграф такої навчальної книги поєднує основний

(інформаційний) текст, візуальний ряд та методичну складову для опрацювання учнями і вчителем не лише окремої теми, а й розділу в цілому. Функції підручника як навчальної книги забезпечені наявністю у параграфах авторського тексту (де розкриваються основні ідеї і поняття теми) та додатковими елементами, котрі доповнюють, конкретизують, ілюструють авторський текст: історичними документами, візуальним рядом, додатковими текстами прислів'їв, віршів тощо, пов'язаних з темою уроку. Учні мають навчитись читати текст глибоко і осмислено, структурувати його (виділяти головне, окремі епізоди, складати план), формулювати питання до нього.

Можливості активізації пізнавальної діяльності учнів засобами навчальної книги реалізуються як через тексти, які мають бути цікавими і різноманітними за змістом, так і через спеціальну систему пізнавальних завдань відповідного дидактичного спрямування, що складається з багатьох компонентів. Зокрема у підручнику О. Пометун, Н. Гулана «Історія України» для 10 класу, завдання розподілені за такими групами:

1) мотиваційні та актуалізуючі набуті раніше знання і життєвий досвід учнів запитання й завдання перед початком вивчення нової теми – на початку кожного з параграфів. Наприклад: *«Спираючись на свої знання з 9 класу, на основі схеми поясніть особливості процесів модернізації українських земель на початку ХХ ст. Користуючись картою, наведіть відомі вам приклади»* [1, с.10];

2) завдання для опрацювання тексту, вміщені перед пунктом на початку тексту (адже учні мають розуміти, навіщо вони опрацьовують той чи інший текст і яким має бути результат). Серед них є окремі завдання на розмірковування, наприклад: *«Чи погоджуєтесь ви з твердженням авторів, що Україна була об'єктом геополітики окремих європейських держав?»* [1, с.13], більш складні проблемні завдання: *«Знайдіть в Інтернеті і подивіться ролик «100 років: Курултай кримськотатарського народу. Чи змінила подана інформація ваше розуміння сучасної ситуації з Кримом, а також ролі кримськотатарського народу в сучасній історії нашої держави? Напишіть історичне есе: «Яке місце посідає Курултай в історії кримськотатарського народу?»* [1, с.62];

3) завдання на розвиток критичного мислення учнів (подається через завдання «запитайте», «доведіть», «порівняйте», «висловіть власну думку»): *«Порівняйте голод в Україні 1921-1923 рр. і Голодомор 1932-1933 рр. Знайдіть спільне і відмінне»* [1, с.160];

4) завдання на осмислення нового матеріалу, вміщені всередині тексту пункту. Частіше за все вони супроводжують документи і ілюстрації, наприклад: *«На основі наведених документів опишіть як відбувалась і чим обернулась для українського населення перша радянська окупація. Яких висновків можна дійти на основі цих фото? Свою думку аргументуйте»* або *«Які течії руху опору зазначено в таблиці? Чому саме такі? За якими критеріями їх порівняно? Що спільного і відмінного було між ними?»* [1, с.218];

5) завдання для повторення і осмислення результатів уроку, що вміщені наприкінці параграфа, серед яких прості – репродуктивні завдання і більш складні – перетворюючі та творчо-пошукові, наприклад: *«Розкажіть про розгортання дій радянського партизанського руху в 1944 р.»*; *«Проаналізуйте причини величезних людських і матеріальних втрат в Україні в 1944 р.»*; *«Дослідіть історію свого рідного краю в 1943-1944 рр. Підготуйте перелік екскурсій на військову тематику. Що ви знаєте про військовий туризм?»* [1, с.235].

За типологією у системі завдань підручника вчитель може знайти:

- *репродуктивні*, що вимагають правильного відображення засвоєння знань. Вони подані інколи (якщо мова йдеться про складні для сприйняття учнів поняття чи події) перед текстами в параграфі і наприкінці параграфа (перші 3-5 завдань чи запитань). Наприклад, до теми 1 «Українські землі на початку Першої світової війни» це такі питання: *«1. Які були плани Німеччини та Австро-Угорщини щодо України? 2. Чого насамперед прагнули країни Троїстого союзу? 3. Про що йшлося у зверненні російської влади до галичан?»* [1, с.13];

- *пошукові*, коли учні повинні під керівництвом вчителя або самостійно виявити нові ознаки засвоєного поняття, або *проблемні* – спрямовані на «здобуття» (самостійно чи колективно) нових знань і висновків на основі раніше набутих в ситуації навчального ускладнення. Такі завдання можна знайти перед текстами, або наприкінці параграфа. Зокрема у темі 36 згаданого підручника учням запропоновані

такі завдання: *«Спираючись на знання теми, а також на документи, що характеризують відчуття різних людей в Україні, висловіть й аргументуйте свою думку з приводу вишанування 8-9 травня Дня пам'яті та примирення і Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні; Дайте оцінку внеску українського народу в перемогу над нацизмом у Другій світовій війні. У процесі підготовки до виконання такого завдання зверніться з відповідними запитаннями до старших членів вашої родини та використайте цей матеріал в есе»*. [1, с.245];

- *практичні*, які потребують доцільного вправного застосування набутих компетентностей (здебільшого на практичних заняттях чи для домашнього виконання). Наприклад, на практичному занятті, де учні мали завершити вивчення матеріалу пов'язаного із Першою світовою війною, десятикласникам пропонувалося таке завдання: *«Обговоріть, як ви тепер розумієте назву практичного заняття, яку запропонував авторський колектив навчальної програми: «Перша світова як виклик людському виживанню». Чи погоджуєтесь ви з нею? Чому? Якби ви були автором/авторкою навчальної програми, як би ви назвали цю тему, поєднавши всі опрацьовані вами матеріали? Чому саме так?»* [1, с.29].

Отже, велика кількість різноманітних ґрунтовно розроблених та методично грамотно розташованих завдань у підручнику дозволяє вчителю організувати навчання у відповідності до індивідуальних особливостей дітей та рівня класу. Виконання їх передбачає диференціацію з урахуванням рівня розвитку дітей (з кількох запропонованих вони можуть вибрати або простіший, або складніший варіант).

Ключові слова: запитання, завдання, учні, теми.

Список використаних джерел

1. Пометун О.І. Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / О.І. Пометун, Н.М. Гупан. – К. : УОВЦ «Оріон», 2018. – 256 с.

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ДВОРІВНЕВОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

*Денежніков Сергій,
канд. філ. наук, доцент,
Сумський педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна*

Одним із актуальних питань реформування вітчизняної системи освіти є питання переходу на дворівневу систему освіти (бакалавр, магістр). Підсумки цієї реформи будуть підведені ще нескоро, але проміжні результати вже не перший рік активно обговорюються не лише в професійних, але і в широких соціальних кругах. Одні припускають, що внаслідок цих змін розвалилася одна їх найякісніших і фундаментальніших освітніх систем у світі. Інші стверджують, що завдяки європейській стандартизації українські студенти отримали шанс працювати за кордоном, а в загальноосвітніх школах знизилася кількість підтасовувань результатів іспитів. Проте є ряд солідарних з нами дослідників, як позитивних, так і негативних ефектів від реформ, що проводяться, які визнають наявність, і охочих знайти шляхи примирення різних, іноді кардинально протилежних точок зору.

Методологія дослідження представлена сукупністю філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового і технологічного рівнів. Філософський рівень методології складає загальні принципи пізнання і категоріальний лад науки педагогіки в цілому. Загальнонауковий рівень характеризується підходом до досліджуваної проблеми як до системи, що має певну будову і свої закони функціонування. Конкретно-науковий рівень методології представлений сукупністю методів, вживаних в дослідженні. Технологічний рівень склала методика дослідження, тобто набір процедур, що забезпечують отримання достовірного емпіричного матеріалу і його первинну обробку. Методика дослідження представлена сукупністю конкретних форм, методів і засобів теоретичних і прикладних досліджень в області педагогіки професійної освіти.

Перехід вітчизняної системи освіти до дворівневої системи підготовки (бакалавр, магістр) був пов'язаний з входженням нашої держави у Болонську угоду, що привело до уніфікації освітньої системи нашої країни відповідно до

загальносвітової. З моменту початку дії Болонського процесу пройшло досить багато часу, що дозволяє підвести ряд попередніх підсумків. Раніше можна було виділити три системи освіти в планетарному масштабі: англосакську (США, Великобританія, країни Британської Співдружності), західноєвропейську (засновану на пруській системі), радянську (яка була результатом розвитку пруської системи, мала специфічні риси). Тому у світі люди, бажаючи отримати освіту, могли вибирати, в якій країні їм краще здобувати освіту (звичайно, за умови свободи переміщення).

Результатом було, на наш погляд, здорове суперництво і конкуренція, освіта, що дозволяє підтримувати високий рівень, різні підходи до наукових досліджень в різних країнах, шукати і знаходити унікальні напрями розвитку, а не копіювати чужий досвід. Наприклад, значні успіхи в космічних дослідженнях були досягнуті, у тому числі і тому, що учені із США і СРСР використали різні методики, по-різному намагалися вирішити технічні ускладнення, що дозволило в 1960-1980-х рр. добитися справжнього прориву в новій області для усього людства. Навпаки, деяке уповільнення космічної експансії в 1990-і і початку 2000-х рр., незважаючи на ріст загальносвітового фінансування, пов'язано зі зникненням суперництва між двома науковими школами: американською і радянською [7].

Провідні заклади вищої освіти запрошують кращих викладачів, що відбивається в платі за навчання. У зв'язку з цим говорити про те, що випускники різних закладів вищої освіти, але по одному напрямку бакалавріату матимуть однаковий рівень підготовки і відповідатимуть вимогам працевлаштування не доводиться. Усе перераховане служить, на наш погляд, поясненням того, чому велика частина українського суспільства з сумнівом, а у ряді випадків і негативно відноситься до сучасної вітчизняної освіти. Таке відношення виражається не лише у висловлюваннях типу «раніше в СРСР навчали краще», але і у виборі зарубіжного закладу вищої освіти для здобуття вищої освіти для своєї дитини. Цікаво, що і самі студенти, які не могли в силу віку познайомитися особисто з радянською системою навчання, шанобливо відзиваються про неї.

Проаналізований вище матеріал дозволяє зробити висновок про те, що існуюча система дворівневої освіти як і раніше знаходиться у стадії становлення,

постійно зазнаючи зміни. Вона поступається по ряду параметрів спеціалітету радянського зразка, але у разі проведення успішних структурних реформ в економіці затребуваність у випускниках і магістратури, і бакалавріату зростає, а економічні суб'єкти стануть брати активну участь у формуванні нових освітніх концепцій. В цьому випадку у вигаді залишається і реальний сектор економіки, і держава, і суспільство в цілому.

Ключові слова: дворівнева система вищої освіти, глобалізація, Болонський процес, заклад вищої освіти, бакалавріат, магістратура, компетенції.

Список використаних джерел

1. Вахитов Д. Р. Образовательные системы СССР и Запада: сравнительный анализ преимуществ и недостатков (ч. 2) // Вестник ТИСБИ. 2015. № 1. С. 216–234.
2. Вахитов Д. Р., Кондратьева Т. Н., Габдуллин Н. М. Значение сферы образования в процессе сохранения суверенитета государства // Философия образования. 2016. № 2 (65). С. 84–91. DOI : 10.15372/PHE20160208.
3. Вахитов Д. Р., Зиннатуллин А. З., Кондратьева Крымзин Д. Н. Отношение студентов к двухуровневой системе высшего образования [Электронный ресурс]. URL : www.sisupr.mrsu.ru/2009-1/pdf/27_Krymzin.pdf.
4. Згуровський М. Вища освіта на зламі суспільного розвитку / М. Згуровський // Українознавство. 2013. № 1. С. 160-163.
5. Курко М. Вища освіта в умовах глобалізації // Вісник Академії управління МВС. 2010. № 3(15). С. 115-120.
6. Мосьпан Н. В. Вища освіта України в умовах розвитку ринкової економіки // Педагогічний процес : теорія і практика. 2013. Вип. 4. С. 145-153. World University Rankings 2016–2017 [Електронний ресурс]. URL : www.timeshighereducation.com/world-universityrankings/2017/worldranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.

ІНФОГРАФІКА ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

*Драновська Світлана,
канд. пед. наук, ст. викладач,
КЗ СОШПО,
м. Суми, Україна*

У XXI ст. навчальний процес в закладах освіти вимагає створення простого та універсального інструментарію формування життєвих і предметних компетентностей школярів. Даний інструментарій має розкрити структуру розвитку, його динаміку в інноваційних технологіях навчання, у моделюванні самого освітнього середовища. У даному контексті необхідно оновлювати основні компоненти освіти: зміст, форми, методи, технології навчання, методичне забезпечення.

Використання інфографіки в освітньому процесі є актуальним, оскільки доступно представляє великий обсяг інформації в систематизованому й зручному для сприйняття вигляді, забезпечує різнобічне формування будь-якого образу, поняття. Інформаційна графіка може бути використана не лише як засіб навчання, а й як метод представлення складної інформації.

Сьогодні ґрунтовного значення набуває інфографіка в напрямках розробки навчальних систем. Дослідники наголошують, що основною метою застосування інфографіки в освіті є ефективне подання інформації, що підлягає засвоєнню. При цьому часто цей інструмент виступає як доповнення до текстової інформації, яка охоплює матеріал в повному обсязі і містить необхідні пояснення. Стиль, дизайн та інформаційне насичення інфографіки, що застосовується у освітніх цілях, має відповідати дидактичній меті конкретної навчально-пізнавальної ситуації [4].

Це найкращий засіб для візуалізації даних. Як відомо, 90% інформації людина отримує через зір і лише 10% через інші органи відчуття. Крім того, інфографіка – це оригінальна візуалізація, яка набагато зрозуміліша та краще засвоюється.

Інфографіка буває різних типів, так як під нею розуміється довідкова або ілюстрована інформація, представлена різними методами візуалізації за допомогою

графіків, діаграм, ментальних карт, тимчасових шкал (один з основних принципів анімованої інфографіки).

Також необхідно наголосити, що існує таке поняття як щільність інформації (щільність даних). За даним критерієм інфографіку можна розділити на два типи:

- «ненасичена» – проста, неконцентрована, побудована на кількох цифрах;
- «концентрована» – щільна, складна, побудована як сукупність малюнків і цілого ряду чисел [5].

Процес створення інфографіки має наступні етапи:

- Формулювання мети створення інфографіки та визначення аудиторії. Інформаційний дизайн зазвичай призначений для якоїсь цільової аудиторії.
- Збір даних, матеріалу по темі. Дані представлені в різних форматах – текстовий контент, графіка, відео матеріали, сторінки таблиць тощо.
- Аналітика та обробка інформації. Зібраний матеріал необхідно проаналізувати і обробити, привести до одного знаменника.
- Побудова доступної візуалізації, верстка. Матеріал компонується в красивий наочний вигляд. Вибирається формат – презентація, слайд-каст тощо [5].

Інфографіка дозволяє учням працювати з інформацією та засвоїти її через домінуючий тип інтелекту. Вона виступає як багатофункціональний інструмент, область застосування якого в освіті може бути досить широкою: урок, проект, дослідницька діяльність, самоосвіта. Процес роботи з нею включає всі рівні мислення. Учень, провівши власне дослідження з теми, аналізує матеріал, виділяє акценти і самостійно створює інфографіку. Робота над нею сприяє більш ретельному вивченню матеріалу, розвиває критичне мислення. З допомогою онлайн-сервісів працювати над інфографікою можна колективно або самостійно, що дозволяє формувати в учнів навички роботи в команді.

На сьогодні існує достатньо он-лайн ресурсів для створення інфографіки, наприклад, «Infogr.am», «Easel.ly», «Vizualize.me», «Venngage», «Draw.io.» та інші сервіси, які є досить простими у користуванні [2]. Для створення інфографіки необхідно обрати шаблон на будь-яку тему, графічно унаочнити дані та поділитися

інфографікою із друзями. У шаблонах інформацію можна викласти у вигляді зрозумілої структурованої схеми, виділивши ключові цифри та факти. Це інструменти, які найбільше підходять для створення схем, графіків і карт. Деякі сервіси мають можливість завантажити фото й відео, для того щоб зробити інфографіку інтерактивною. Усі вони піддаються редагуванню, тому навіть із найбільш далекого до вашої теми зображення можна зробити потрібну візуалізацію. Сервіси максимально прості у використанні.

Інфографіка універсальна в плані сфери застосування – економіка, політика, спорт, освіта, наука, культурне життя. Так, на сайті «101 причина любити Україну» розміщена достатня кількість прикладів інфографіки для використання на уроках історії від пояснення питань соціально-економічного характеру до розкриття проблем, перспектив і надбань українського народу в культурній сфері [1].

Так, під час вивчення у 8 класі в курсі історія України теми: «Військо Запорізьке і Хотинська війна» розглянемо принцип створення інфографіки. Сайт «101 причина любити Україну» містить інфографіку Хотинської фортеці, яка складається із основного поняття та малюнку про фортецю, метричних даних споруди, короткого історичного коментаря про час виникнення, лінію часу основних подій, які відбулися на території фортеці, портрету та основної характеристики гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. Використання такої інфографіки у процесі вивчення теми дозволить візуально познайомити учнів із Хотинською фортецею, сформувані хронологічні компетентності, охарактеризувати основні події, які відбулися на її території та визначити роль споруди в історії України за весь період існування.

Нині інфографіка має високий потенціал, який можна використовувати як корисний засіб підвищення якості навчання. Основною перевагою інформаційної графіки є забезпечення інформаційної насиченості та наочності навчальних матеріалів, апелювання до наявних знань і досвіду користувача. Інфографічні зображення стають посередниками на шляху вибору траєкторії сприйняття інформації.

Інфографічні об'єкти стимулюють одночасну роботу лівої та правої півкулі, доповнюючи образні враження логікою й абстрактною моделлю об'єкта, процесу,

явища, тобто, роблячи сприйняття більш «об'ємним» і всебічним, мислення – глибоким і розвиненим, а навчання – цікавим і результативним [3].

Виходячи із вищезазначеного, інфографіка легко вписується в навчальний процес, дає змогу досягати поставленої мети та забезпечує не тільки успішне засвоєння навчального матеріалу учнями, але й їх інтелектуальний, моральний розвиток, самостійність, комунікабельність.

Таким чином, можемо констатувати, що інфографіка є ефективним засобом активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках історії. Використання інфографіки у навчально-виховному процесі сприятиме кращому сприйняттю матеріалу, підвищенню ефективності самостійної роботи, формуванню предметних компетентностей роботи з різнорівневою інформацією, допоможе учням бачити результати своєї діяльності.

Ключові слова: інфографіка, навчально-пізнавальна діяльність, освітній процес, уроки історії.

Список використаних джерел

1. 101 причина любити Україну – Україна Incognita [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://incognita.day.kiev.ua/101-prychyna-liubyty-ukrainu>. – 05.03.2018. – Назва з екрану.
2. Безкоштовні онлайн-ресурси для створення інфографіки [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://studway.com.ua/infogr-resursi/>. – 25.02.2018. – Назва з екрану.
3. Вовк О. В., Черемський Р. А. Інфографіка як ефективний засіб навчання [Електронний ресурс] – Режим доступу : file:///D:/Downloads/soi_2017_4_43.pdf. – 04.03.2018. – Назва з екрану.
4. Гризун Л. Е., Мудрак А. В. Інфографіка як інструмент сучасної освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/MicroCAD/2014/S24/ИНФОГРАФИКА>. – 05.03.2018. – Назва з екрану.
5. Инфорграфика в примерах. Визуализация информации в теории и на практике [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://infoanalyze.blogspot.ru/2010/06/blog-post.html>. – 03.03.2018. – Назва з екрану.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

*Іваній Олена,
канд. пед. наук, доцент,
Сумський педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна*

Значення правової культури громадян для нашої країни зумовлене перехідним періодом до демократичного суспільства, до правової держави, становленням ринкової економіки. Нові соціально-економічні умови суттєво загострюють традиційну проблему освіти – пошук ідеалів, які могли б бути покладені в основу найважливішого цільового компонента будь-якої освітньо-виховної системи. Цей компонент визначає конкретику засобів досягнення завдань освітньої системи, критерій оцінки отриманих результатів, можливі корекції самого навчально-виховного процесу.

В умовах модернізації права і правової освіти питання про формування правової культури майбутніх фахівців у будь-якій сфері професійної діяльності, їх правосвідомості, ціннісних орієнтацій набуває особливого значення.

Теоретико-методологічні основи підготовки вчителя ми знаходимо в працях педагогів минулого (А. Дістервега, Я. А. Коменського, К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та ін.). Аналіз робіт з педагогіки вищої школи (О. А. Абдулліної, Б. Н. Богданова, І. А. Зязюна, І. А. Колеснікової, Н. Ф. Маслова, М. М. Стефановської та ін.) показав, що автори визначають нові підходи підготовки фахівців, виробляють моделі особистості педагога, формуючи професійні якості, що відповідають парадигмі сучасної освіти. Окремі проблеми формування правової культури та правової компетентності майбутнього вчителя висвітлюють праці В. І. Владимирової, М. К. Подберезького.

У сучасному суспільстві правова культура виступає найважливішим компонентом загальної культури людини. У концепції модернізації в якості головного результату освіти розглядається готовність і здатність молодих людей, які закінчують школу, нести особисту відповідальність як за власне благополуччя, так і за благополуччя суспільства. Важливими цілями освіти повинні стати формування

високого рівня правової культури, знання основних правових норм і вміння використовувати можливості правової системи держави, вміння відстоювати свої права. Важлива роль у цьому процесі відводиться вчителю.

Процес підготовки майбутнього вчителя до формування правової культури учнів відбувається за допомогою організації як навчального, так і виховного процесу у вищому закладі освіти, оскільки вчитель повинен володіти як теорією виховного процесу в школі, так і методикою проведення виховної роботи з учнями. Водночас, щоб формувати правову культуру учнів, майбутній вчитель повинен сам мати високий рівень власної правової культури та соціально-правовий досвід, бути вимогливим щодо дотримання правових норм.

Форми підготовки майбутніх учителів до формування правової культури учнів можна поділити на дві категорії: освітні та виховні.

До освітніх форм відносяться навчально-практична діяльність та контрольні заходи. До першої групи традиційно належать: лекція, семінар, лабораторне заняття, практичне заняття, індивідуальне заняття, навчальна конференція, консультація, навчальна гра та ін. Ці організаційні форми навчання мають свої особливості. Вони відповідають за повідомлення нових знань, систематизацію й узагальнення накопичених, формування на їхній основі ідейних поглядів, переконань, світогляду, розвиток пізнавальних і професійних зацікавлень. Їх урахування дає змогу оптимізувати освітній компонент підготовки майбутніх учителів до формування правової культури учнів. Практична підготовка проводиться в умовах професійної діяльності під організаційно-методичним керівництвом викладача ЗВО та спеціаліста з даного фаху.

Проте, традиційна методика викладання, заснована на відвідуванні студентами лекцій і виконанні жорстко визначених завдань самостійної роботи, у багатьох відношеннях недостатньо ефективна. При цьому студенти обмежені у вияві ініціативи щодо пошуку і вільного вибору інформації, а викладач втрачає багато часу при підготовці продуманих цілеспрямованих завдань самостійної роботи. Особливі перспективи у майбутніх вчителів з'являються при застосуванні методу проектів у навчальній діяльності системи вищої освіти, оскільки дозволяє їм оволодівати знаннями, які не здобуваються традиційними дидактичними методами.

Метод проектів дозволяє органічно інтегрувати знання з різних галузей при вирішенні однієї проблеми, дає можливість застосовувати отримані знання на практиці, генеруючи при цьому нові ідеї [1, с. 4]. З огляду на це, оцінюючи ефективність методу проектів, слід дотримуватися вимог навчання у вищій школі: проект повинен мати практичну цінність; передбачати проведення студентами самостійних досліджень; бути гнучким у напрямку роботи і швидкості її виконання; надавати можливість кожному навчатися відповідно здібностей і інтелектуальних зусиль; давати змогу прояву індивідуального вибору у вирішенні завдань широкого спектру; сприяти налагодженню взаємодії між усіма учасниками педагогічного процесу [2, с. 121].

Додатковими напрямками поглиблення знань можуть бути:

- використання соціальних мереж (електронна пошта, форуми, конференції, сторінки напрямів підготовки і спеціальностей, окремих академічних курсів, тренінги, мікроблоги, віджети, вебінари тощо);
- використання електронних підручників (теоретичні, практичні, інформаційно-довідкові відомості, розрахунки, аналітичні дані, малюнки, схеми, таблиці, діаграми, графіки, креслення, аудіо- та відео матеріали, презентації тощо) [6, с.67];
- використання ресурсно-інформаційно-освітнього центру ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (Інтернет-бібліотека);
- використання тестових завдань у визначенні навчальних досягнень студентів (точність, оперативність отримання педагогічної інформації у значній кількості респондентів, об'єктивність і фіксація уваги на осмисленні сутності відповіді, зворотній зв'язок між суб'єктами навчального процесу, чіткий кінцевий результат, висока кваліфікація експертів);
- використання дистанційного навчання (дидактична індивідуалізація, доступність, творча самореалізація, просторовий світогляд, мобільність освіти, безпека інформації, структурний виклад фахових знань, технологічна обґрунтованість, електронний контроль, висока мотивація, пізнавальна активність у навчанні, модернізація освіти) [7, с.81];
- організація самостійної роботи студентів (засвоєння у повному обсязі навчальної програми лекційного курсу, послідовне формування самостійності, вміння

систематизувати, планувати, контролювати і регулювати свою діяльність без сторонньої допомоги, аналітична і дослідницька діяльність);

- проходження студентами педагогічних практик та реалізація знань і умінь у процесі професійної підготовки (розвиток і поглиблення знань, умінь і навичок, оволодіння практичним початковим досвідом навчальної, виховної, організаційної та інших різновидів професійної діяльності, взаємодія з учнівським і педагогічним колективом на засадах колегіальності і толерантності, право вибору та прийняття рішень, саморегуляція дій, самореалізація та самовираження у процесі фахової підготовки).

Таким чином, форми, методи і засоби навчання розвивають пізнавальні можливості студентства, пробуджують зацікавленість, прищеплюють інтерес і любов до науки, виховують правильний науковий підхід до явищ навколишнього середовища, в тому числі і до явищ суспільного життя [8].

Ключові слова: підготовка майбутніх вчителів, формування правової культури, освітні та виховні форми підготовки майбутнього вчителя.

Список використаних джерел

1. Полат Е. С. Метод проектов на уроках иностранного языка. *Иностранные языки в школе*. 2000. № 2. С. 2-6.

2. Жак Д. Организация и контроль работы с проектами. *Университетское образование: от эффективного преподавания к эффективному учению*. Сборник рефератов по дидактике высшей школы. Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования. Минск : Прописи, 2001. С.118-123.

3. Подберезський М. К. Формування правової культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 1997. 418 с.

4. Нечепоренко Л. С. Сучасна педагогіка: навч. посібник. Харків, 2007. 216 с.

5. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. Навч. посіб. / В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко. Дніпропетровськ, 2014. 165 с.

6. Кононец Н. В. Розробка електронних підручників як інноваційний освітній проект вищої школи. *Технології управління освітніми закладами: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Управління проектами: проблеми та перспективи розвитку: регіональний наук.-практ. семінар / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2011. С. 66-67.*

7. Сисоєва С. О. Проблеми дистанційного навчання: педагогічний аспект. *Неперервна професійна освіта: Теорія і практика. Випуск III-IV. 2003. С.81.*

8. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. 2-е вид. Київ : Радянська школа, 1981. 206 с.

МЕТОДИ РОБОТИ З ТЕКСТОМ ДЛЯ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФУВАННЯ В УЧНІВ ЛЩЕЮ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

*Кришмарел Вікторія,
канд. філос. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Навчання філософії в школі – це становлення навичок, пов'язаних із вдумливим мисленням, вмінням аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію, позиції, аргументацію, що в перспективі сприятиме реалізації людиною усвідомленої власної позиції у будь-яких сферах життя – від громадсько-політичних до культурно-особистісних.

Основні навички, які формує філософування в школі: повільне і вдумливе читання, вміння виражати свої думки у письмовій формі, вправність в аргументованому викладі й обґрунтуванні власної позиції.

Приклад роботи з текстом (на уривку з листа).

Надайте коротку інформацію про Омеляна Ковча та його діяльність. Запропонуйте учням прочитати уривок з його листа, написаного у концтаборі. Запросіть їх поміркувати, чи переконливим є пояснення, чому автор не хотів, щоб його намагалися визволити? Попросіть учнів аргументувати свою думку

«...Я розумію, що ви стараетесь визволити мене. Але я вас прошу цього не робити. Вчора вони вбили 50 людей. Якщо мене тут не буде, то хто допоможе їм

перейти через ці страждання. Вони підуть по шляху до Вічності з усіма їхніми гріхами і зневірою, котра приведе їх у пекло. А зараз вони ідуть на смерть з високо піднятими головами, залишивши позаду всі гріхи. І таким чином вони попадуть до вічного міста».

Робота у групах: Запишіть, якими рисами можна охарактеризувати Омеляна Ковча (5-7 слів). Хто з відомих людей ще підпадає під таку характеристику? Наведіть 2-3 обґрунтованих приклади. Поділіться своїми міркуваннями з однокласниками.

Домашнє завдання: порівняйте поняття «Праведник світу» та «праведник у християнстві/ісламі/їудаїзмі» у вигляді таблиці – спільне/відмінне: залежить від статі, залежить від етнічної приналежності, залежить від віросповідання, залежить від вчинків, залежить від самоусвідомлення людини, залежить від поваги іншими людьми.

Приклад роботи з теоретичним текстом.

Запропонуйте учням опрацювати текст дослідниці О. Голуб методом «Запитай у автора» і «Читання з маркуванням» (використовуючи маркування: НП – нове поняття; В – відоме; Н – не зрозуміло; Х – хочу дізнатися більше).

Відмова від наочності означала небажання бути спостерігачем цих предметів. В історії мистецтва настав момент, коли художник, який веде за собою глядача, перестав грати щодо природи підлеглу роль, копіюючи або прикрашаючи її. Віднині художник проголосив людину повноправним творцем іншого світу. [...] Абстракціонізм має чимало різновидів, яких об'єднує лише одне — відсутність візуалізації наочного світу. Шляхи, якими художники приходили до такого методу зображення, мають найрізноманітніші причини, включаючи філософські, соціальні й естетичні. Термін «абстракціонізм» постійно заперечувався його практиками і теоретиками, що пропонували інші варіанти, зокрема назву «конкретне мистецтво», але вони не прижилися у вживанні.

Домашнє завдання (для груп): запишіть коротке пояснення до того, що виявилось не зрозумілим у тексті. Підберіть ряд з 5-7 зображень абстрактних картин різних авторів, пояснивши свій вибір (спільні за темою, викликали однакову емоцію (яку саме і чому), написані одного року тощо)

Таким чином, навчання філософії в школах дозволяє впроваджувати: плюралізм, позарелігійні шляхи морально-етичної освіти, громадянську освіту як частину циклу суспільствознавчого навчання, логіку, творче мислення, дослідницький підхід, ораторське мистецтво, аналітичне опрацювання джерел.

Ключові слова: філософія, школа, навчання, методи.

ШКІЛЬНА ІСТОРИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

*Крючкова Катерина,
вчитель,
Сумська спеціалізована школа I-III ступенів № 7
імені Максима Савченка,
м. Суми, Україна*

Сучасна психолого-педагогічна думка сконцентрована на тому, що професіонал XXI ст. повинен не лише володіти фундаментальними базовими знаннями, а й вміти ефективно працювати у сітьових командах, адаптуватися, оперативно та гнучко реагувати на зміни внутрішніх та зовнішніх умов своєї професійної діяльності. Необхідною константою діяльності є постулат про необхідність постійно підвищувати свій освітній рівень, розширювати науковий та культурний кругозір, бути мобільним, не боятися брати на себе відповідальність за вирішення складних завдань. Сучасний професіонал – активно мисляча особистість, яскрава індивідуальність.

Зміна суспільної парадигми неминуче веде до зміни освітньої парадигми, перетворення її з «предметно-центристської» на «компетентнісну». Утвердження компетентнісного підходу дає можливість орієнтуватись на результат освітньої діяльності, сприяє формуванню й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях.

Компетентнісний підхід тісно пов'язаний із такими підходами до навчання, як: – особистісно орієнтований (оскільки потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі для «всіх» на суб'єктивні надбання одного учня, що їх можна виміряти);

– діяльнісний (процес навчання реалізується лише в діяльності, тобто в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій).

Особливими можливостями для вирішення освітніх завдань у процесі формування ключових компетентностей володіє предмет історія, оскільки:

- її специфіка в тому, що зміст курсу спочатку спирається на роботу з різними носіями інформації (історичними документами, спогадами, мемуарною літературою, нормативно – правовими актами тощо);
- вивчення історії допускає наявність різних, інколи діаметрально протилежних точок зору, на одні й ті ж явища та процеси;
- передбачає формування вміння спілкуватися, формувати власну позицію, приймати доводи протилежної сторони, вести діалог.

Отже, важливими засобами історичної освіти є:

- систематична робота з історичними джерелами, яка формує навички дослідницької діяльності й критичного мислення.

Значущу роль мають документальні та візуальні джерела. Аналіз письмових документів дозволяє більш глибоко поринути в історичну епоху, визначити їх об'єктивність, вільно висловлювати свою думку, погоджуючись чи не погоджуватись з позицією автора. Візуальні джерела, до яких належать фото, плакат, карикатура, листівки, таблиці, схеми, діаграми, картини, малюнки, відкривають можливість учням бачити багатогранність історичного процесу, а вчителю використовувати їх як фрагмент уроку, як мотивацію, як підсумок чи узагальнення, як складову тематичного оцінювання, як форму домашнього завдання.

Розумне поєднання групових, індивідуальних, колективних форм роботи, адже саме вони сприяють формуванню самовизначення, самореалізації особистості, розвивають соціальну компетентність. Учні вчаться дослухатися один одного в групі, бути толерантними, добирати аргументи для визначення переконливості здобутих знань на практиці, виконують певні соціальні ролі.

Творча праця в процесі виконання різнорівневих творчих завдань, застосування здобутих знань на практиці.

Важлива роль на сучасному уроці історії відводиться формуванню дослідницьких умінь, що найчастіше досягається шляхом поєднання інтерактивної, проектної технологій, технології розвитку критичного мислення.

Основна цінність проектної технології навчання полягає в тому, що вона орієнтує учнів на створення певного матеріального або інтелектуального продукту, а не на просте вивчення певної теми. На шляху до мети учні мають актуалізувати або здобути нові необхідні знання, розробити спільний план дій, розподілити ролі, виконувати індивідуально чи в групах пізнавальну, дослідницьку, конструкторську та іншу роботу тощо. Отже мова йде про формування нової освітньої атмосфери, що базується на суб'єкт-суб'єктних відносинах.

Проблема розвитку основних життєвих компетентностей, навичок критичного мислення учнів є сьогодні надзвичайно актуальною. Як свідчать останні дослідження, переважна більшість учнів шкіл не володіє такими логічними операціями, як аналіз, синтез, порівняння.

Сучасні технології навчання розкривають перед шкільною історичною освітою нові перспективи. Останніми роками активно підлягали критиці підручники з історії, які переставали бути реальним джерелом знань, були переобтяжені суб'єктивними коментарями, недостатньо враховували регіональний аспект. Можливість використовувати QR-код частково розв'язує окреслені проблеми, розширює можливості педагогів на різних етапах уроків, дозволяє осучаснити урок, зробити його змістовним.

Застосування QR-кодів розширює інформаційне поле, дозволяє ознайомитися з різними поглядами на певні події, створює додаткові можливості для розвитку навичок аналізу, критичного мислення, дозволяє учням вільно та з користю користуватися гаджетами.

Сучасний урок історії можна та необхідно зробити цікавим, змістовним, мотивуючим до пізнання власного коріння.

Ключові слова: шкільна освіта, історична освіта, викладання історії, технології, компетентнісний підхід.

Список використаних джерел

1. Проектна технологія. [Електронний режим доступу] : https://pidruchniki.com/18710815/pedagogika/proektna_tehnologiya
2. Про програми з історії і не лише. [Електронний режим доступу] : <https://ru.osvita.ua/school/reform/61921/>.
3. Чупрій Л. Історична освіта в Україні як складова державної політики пам'яті. [Електронний режим доступу] : file:///D:/Downloads/PoMe_2011_4_5.pdf.
4. Шнайдер А. Навчання через дебати: різноманіття поглядів. К., БФ «Вчителі за демократію та партнерство», 2009. 320 с.

КОМПЕТЕНТІСНІ ЗАВДАННЯ У ЗМІСТІ КУРСІВ ІСТОРІЇ В ЛІЦЕЇ

*Малієнко Юлія,
канд. пед. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Ключовим поняттям модернізаційних процесів української освіти початку XXI ст. стає компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [2].

Важливу роль у формуванні предметної історичної компетентності відіграє система компетентісних завдань. Компетентісні завдання з історії спрямовані на розвиток наступних показників освітньої діяльності старшокласників: мотивація навчальної діяльності, історичні знання, навчально-пізнавальні уміння, досвід, емоційно-оцінні судження, ціннісні орієнтири, рефлексії щодо власних навчальних результатів.

З-поміж різних типів компетентісних завдань детальніше зупинимося на порівняльних. Наш вибір обумовлений тим, що цей тип завдань використовується для формування усіх складників предметної історичної компетентності.

Порівняння – це прийом навчальної діяльності, який спрямований на встановлення схожості і відмінності, що співпадає з аналогічною логічною

операцією. Тому порівняння як навчальна дія формально відноситься до логічного складника предметної історичної компетентності, хоча може виступати компонентом і хронологічного, і просторового, й аксіологічного, й інформаційного.

Порівняльні завдання класифікують за ступенем повноти і способами їх здійснення. За ступенем повноти визначають повне і часткове порівняння. Здійснюючи повне порівняння, старшокласники встановлюють як подібності, так і відмінності об'єктів; часткове порівняння передбачає встановлення тільки подібності, або тільки відмінності. При цьому з'ясування тільки ознак відмінності називають протиставленням. Порівняння однорідних історичних фактів, процесів, життєдіяльності історичних постатей, інших об'єктів дослідження передбачає: 1) визначення таких ознак історичного об'єкту, що можуть бути зіставлені; 2) висловлення учнями суджень щодо взаємодії цих об'єктів; 3) встановлення спільного і відмінного між ними; 4) висновки.

Процес формування порівняння – одного з провідних навчальних умінь реалізується через розв'язання учнями компетентнісних завдань різного типу складності. Їх умовно можна об'єднати у такі групи:

- традиційні порівняння – з'ясування спільного і відмінного;
- джерелознавчі – порівняння історичних об'єктів, які базуються на використанні різних джерел знань;
- каузальні – порівняння для виявлення причинно-наслідкових зв'язків історичних подій, явищ, життєдіяльності постатей;
- суб'єктні – порівняння, при встановленні яких учні формують власне ставлення до історичних об'єктів, постатей.

Пропонуємо алгоритм виконання завдань на порівняння подій, явищ, процесів, розроблений В. Власовим.

- Ознайомтеся зі змістом завдання, уточніть об'єкти для порівняння.
- Установіть компоненти для порівняльної характеристики. Якщо потрібно, визначте хронологічні межі зазначених періодів для встановлення логічного зв'язку між фактами й конкретними датами/подіями (наприклад, це доцільно зробити у завданнях на порівняння явищ та процесів, характерних для розвитку сільського господарства радянської України за доби непу та першої

п'ятирічки).

- Відповідно до запропонованого об'єкта для порівняння визначте лінії порівняння – ознаки, за якими будемо порівнювати.
- З'ясуйте, які аспекти явищ чи процесів порівнюваного об'єкта становлять його суть, мету, засоби, дії та результати [1, с. 8].

Завдання на порівняння мають поступово ускладнюватися: починаючи з двох простих об'єктів, які мають очевидні суттєві ознаки, поступово збільшуючи і число об'єктів, і кількість ознак для порівняння.

Ключові слова: предметна історична компетентність; компетентнісне завдання; порівняльні завдання.

Список використаних джерел

1. Олена Пометун, Віталій Власов. Практичний довідник учителя історії. Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання». 2015. № 2. С. 8.
2. Закон України «Про освіту» (2017) : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 19.06.2019)

СТОРИТЕЛІНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

*Маринченко Ганна,
канд. іст. наук,
Миколаївський національний
університет імені В.О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*

Проведення реформи в галузі освіти в Україні орієнтовано в першу чергу на збільшення показників якості навчання, забезпечення оволодіння випускниками шкіл такими наскрізними вміннями, як читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати

емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми [1].

В свою чергу це має досягатися завдяки зміні організації процесу навчання, використанню сучасних методів та прийомів. В потоці великого обсягу інформації сучасні учні губляться, їм буває складно запам'ятати великі обсяги нецікавих фактів, і, як наслідок, втрачається інтерес до навчання. Саме тому в педагогіці набуває популярності метод сторітеллінгу, при якому пояснення нової інформації, необхідної для запам'ятовування, відбувається за допомогою захоплюючих емоційних історій.

20 березня кожного року відмічають всесвітній день історій – World Storytelling Day. Він бере свій початок зі Швеції, яка з 1991 р. святкувала національний день сторітеллінгу. З 2009 р. до святкування цього дня приєдналися країни Європи, Азії та Африки. Кожного року обирається тема історій, яка узгоджується з оповідачами. З 2004 р. темами історії Birds (птиці); Bridges (мости), The Moon (луна), The Wanderer (мандрівник), Dreams (мрії), Neighbours (сусіди), Light and Shadow (світ та тінь), Water (вода), Trees (дерева), Fortune and Fate (фортуна і доля), Monsters and Dragons (монстри та дракони), Wishes (бажання), Strong Women (сильні жінки), Transformation (трансформація), Wise Fools (мудрі дурні). А ось темою 2019 р. обрано Myths, Legends, and Epics (Міфи, легенди, епоси) [2].

У педагогіці метод сторітеллінгу відомий ще з 90х років ХХ ст.. Показовими роботами тут є закордонні праці К.Еган [3] та М.Росітер [4]. Особливості використання технології сторітеллінгу в освіті дорослих досліджували фахівці E.Caminotti, J.Gray, S.Hausknecht, M.Vanchu-Orosco, D. Kaufman, C.N.Paull. Теорія історій детально розглянута Д. Кемпбеллом, сутність цифрових історій – J. Hartley, К. McWilliam [2].

В Україні дослідженням методу сторітеллінгу почали займатися нещодавно і на сьогодні цей метод вважається інновацією в освіті. Вивчення даного методу представлено в окремих аспектах, а саме дошкільна освіта (К. Крутій, Л. Зданевич, І. Черешнюк), підготовка керівників закладів освіти (С. Немченко), викладацька діяльність (Ю. Маковецька-Гудзь, М. Рудіна, О. Швалова), музейна справа

(М. Васишин, О. Караманов), цифрові технології освіти дорослих (Л. Панченко); вивчення окремих навчальних дисциплін (Г. Гич, К. Симоненко); самостійна технологія (Н. Гущина) тощо. З вітчизняних праць можна знайти статті О. Караманова та М. Васишиної, К. Симоненко, Е. Ерднієвої, Н. Гущиної [5, с. 27].

Отже, сторітеллінг (story – історія; telling – розповідати) – це мистецтво розповідати історії з метою навчання, керування шляхом донесення змісту повідомлення за допомогою спеціальної методики. Сторітеллінг включає в себе різні напрямки – в ньому тісно переплетені психологія і педагогіка, дидактика та акторська майстерність. Що більший словниковий запас має оратор, то більше впевненості у власних силах; що допитливіший розум, то кращими виходять історії.

Технологія сторітеллінгу узгоджується із освітніми стандартами США NETS (National Education Technology Standards) щодо формування в учнях: якостей креативності та інноваційності; комунікації та співробітництва; дослідництва та інформаційної грамотності; формування критичного мислення, вирішення проблем; якостей цифрових громадян; вільного оперування технологіями та контентом [2].

Як прийом навчання «історія» допомагає інформувати, порівняти, візуалізувати, та деталізувати той матеріал, який вчитель хоче донести учням. Основними складовими успіху сторітеллінгу можна назвати чесність історії, яку ви розповідаєте, її детальність, конкретність. Також історія для сторітеллінгу повинна бути показовою і добре запам'ятовуватися. В іншому випадку історія просто не викличе довіри аудиторії, а отже і враження ніякого не справить.

Цікавим є твори майбутніх вчителів історії, які в рамках вивчення курсу «Теорія та методика навчання історії» спробували створити власні історії. Як виявилось, це не так легко, навіть знаючи фактичний матеріал. Основні труднощі виникли з врахуванням віку школярів (важко зорієнтуватися на їхні інтереси та потреби), передати інформацію в текст історії (словниковий запас має бути значним), подача власного творіння (володіння мовою, мімікою, жестами). Однак, висновок був спільний – сторітеллінг корисний, його варто застосовувати під час уроків історії.

Оновлення освітнього середовища й технологій навчання на всіх ланках освіти є реальністю українського суспільства. Інтеграція зі світовим навчальним контентом зумовлює входження в практику вітчизняних науковців і педагогів-практиків застосування зарубіжних освітніх технологій. Педагогічна наука не залишає поза увагою сторітеллінг як наукове явище, аналізуючи в публікаціях та дослідженнях його основні характеристики, принципи реалізації, результативність і наслідки застосування в освітньому процесі. Вітчизняна освітня практика активно опановує технологію сторітеллінгу як для навчання учнів школи, так і формування фахової компетентності студентів в установах вищої освіти.

Технологія сторітеллінгу, враховуючи засади психології, педагогіки, дидактики, аксіології, лінгвістики, риторики тощо, сприяє комплексному інтегрованому навчанню учнів на основі комунікативного підходу, актуалізуючи в них загальну ерудицію та допитливість.

Ключові слова: педагогічні технології, методи навчання, сторітеллінг, уроки історії.

Список використаних джерел

1. Концепція Нової Української школи. URL : <http://nus.org.ua/about/formula/>
2. Панченко Л. Ф. Цифровий сторітеллінг : співтворчість педагога та учня URL : <http://oai.zu.edu.ua/index.php/record/view/610709>.
3. Подліняєва О. О. Медійні технології в освіті: створення та використання цифрової розповіді (Digital Storytelling // Physical and Mathematical Education : scientific journal. 2017. Issue 4(14). P. 256-260.
4. Рудіна М., Шванова О. Технологія сторітеллінгу в системі формування фахової компетентності майбутніх перекладачів // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. № 38, Київ, 2018. С. 26-30.
5. Egan K. Teaching as storytelling. URL : <https://www.researchgate.net/publication/228717328>.
6. Rossiter M. Narrative and Stories in Adult Teaching and Learning. URL : <https://www.researchgate.net/publication/246918715>.

МОЖЛИВОСТІ КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» У ФОРМУВАННІ АКСІОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

*Мацейків Тетяна,
канд. пед. наук,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Історичний досвід переконливо свідчить, що існування повноцінної демократичної держави неможливо без будівництва громадянського суспільства, що створює умови для життєвого самовизначення і самореалізації громадян, захисту їхніх прав і свобод.

Провідну роль у вихованні громадян української демократичної держави має відігравати система освіти. Саме сьогодні, в умовах економічних та суспільно-політичних перетворень необхідно засобами навчальних дисциплін формувати в учнів старших класів свідоме, конструктивно-критичне ставлення до суспільних процесів та явищ, які відбуваються, мотивацію та компетентність щодо майбутньої активної участі в громадському житті. Ці завдання, насамперед, покладаються на суспільствознавчу освіту, зокрема історичну. Тому одним із головних освітньо-виховних завдань шкільної історичної освіти стає формування громадянської компетентності учнів як комплексу відповідних якостей та рис особистості.

Формування аксіологічної складової громадянської компетентності передбачає сприйняття на емоційно-чутливому рівні та інтеріоризацію таких громадянських цінностей, ставлень, установок суспільства: а) загальнолюдських: доброта, чуйність, милосердя, совість, чесність, повага, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага і любов до своїх батьків, роду, бережливе ставлення до природи; б) демократичних (громадянського суспільства): відчуття власної гідності, шанування прав людини і свободи особистості як абсолютної цінності; повага до законів; визнання демократичних цінностей як головних, свобода, справедливість, рівність можливостей, здатність жити разом, повага до честі й людських прав, солідарність, захист довкілля, відданість миру; в) національних: обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками,

Батьківщиною, державою; віри в духовні сили своєї нації, її майбутнє; любов до України та рідного краю, повага до її культури, традицій, історії.

Завдання суспільствознавчої освіти згідно Державного стандарту «полягає у створенні умов для свідомої орієнтації учнів у сучасному світі, суспільстві, формування у них відповідної активної соціальної та громадянської позиції, підвищення рівня духовної культури школярів, культури спілкування і діяльності, для сприяння їх соціалізації, активному включенню в соціально-політичне та економічне життя суспільства, свідомому вибору та підготовці до майбутньої професійної діяльності» [1]. Цю мету конкретизовано у завданнях галузі для старшої школи, які передбачають: виховання в учнів толерантного ставлення та поваги до інших народів, правової свідомості, економічного мислення; формування в учнів почуття власної гідності, відповідальності, особистого ставлення до подій та явищ суспільного життя, здатності мати власну активну життєву позицію, робити свідомий вибір, визначати особисті цілі, спрямовані на розвиток суспільства, держави, забезпечення власного добробуту, своєї родини; виховання в учнів рис патріота України, виховання активного, компетентного громадянина; створення умов для свідомої орієнтації в сучасному світі, суспільстві, формування в них активної соціальної та громадянської позиції; сприяння включенню школярів в соціально-політичне та економічне життя суспільства; підготовка учнів до майбутньої професійної діяльності [1].

Стандартом передбачений зміст історичної освіти і відповідні результати його засвоєння, що досягаються в курсі історії України в старших класах. Зокрема названі такі елементи навчального матеріалу: «Протистояння демократії і тоталітаризму. Українська революція початку ХХ століття. Здобуття Україною державної незалежності. Україна за тоталітарного режиму. Україна у Другій світовій війні. Втрати та героїзм українського народу в Другій світовій війні. Післявоєнна відбудова та розвиток України. Соціальний, політичний та економічний розвиток країн світу в другій половині ХХ та на початку ХХІ століть. Розвиток культури. Сучасність. Україна в умовах незалежності. Науково-технічний прогрес. Постіндустріальне суспільство. Зростання ролі освіти і знань. Цінності та якості,

притаманні громадяниніві демократичного суспільства. Україна та інтеграційні процеси в Європі, місце й перспективи України в глобалізованому світі» [1].

У діючих програмах з історії України (10-11 клас) цей зміст вивчається у наступних темах у 10 класах: 1. Україна в Першій світовій війні. 2. Початок Української революції. 3. Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення державності; 4. Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні. 5. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період. 6. Україна в роки Другої світової війни; в 11-му класі: 1. Україна в перші повоєнні роки. 2. Україна в умовах десталінізації. 3. Україна в період загострення кризи радянської системи. 4. Відновлення незалежності України. 5. Становлення України як незалежної держави. 6. Творення нової України.

Таким чином, можна стверджувати, що курс історії України (10-11 класи) містить широкі можливості щодо формування громадянської компетентності учнів старшої школи та її емоційно-ціннісної складової зокрема.

Ключові слова: громадянська компетентність, історія України, старша школа.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://mon.gov.ua/content/Освіта/post-derzh-stan-\(1\).pdf](http://mon.gov.ua/content/Освіта/post-derzh-stan-(1).pdf).

ЗНАЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ В ШКОЛІ (ПЕРЛИНА СУМЩИНИ - «МИХАЙЛІВСЬКА ЦІЛИНА»)

*Молибог Наталія,
Козелянська філія
Вільшанської ЗОШ I-III ступенів
Недригайлівського району,
с. Козельне, Україна*

Вивчення рідного краю — важливий елемент навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах. Знання особливостей історії, природи та господарства рідного краю дає можливість ефективніше формувати знання та

уявлення про далекі краї. Вони є засобом конкретизації особливостей та закономірностей, які вивчаються в інших шкільних предметах. Із всебічного вивчення під керівництвом учителя природних, соціально-економічних та історичних умов рідного краю (села, району, міста, області, мікрорайону школи), тобто з краєзнавства, починається українознавство.

Досвід показує, що успіх навчання значною мірою залежить від вміння вчителя пробудити інтерес до свого предмета. Це лише початкова, але й дуже важлива стадія роботи з формування глибокого інтересу до знань і потреби в самоосвіті. Інтерес необхідний для творчості, він стимулює людину до дослідної і пізнавальної активності. Одна з головних умов ефективності формування пізнавального інтересу – взаємозв'язок урочної та позаурочної роботи, тому важливим чинником розвитку пізнавальних інтересів учнів та активізації їх творчої діяльності є шкільне краєзнавство.

Перлина Сумщини – Михайлівська цілина знаходиться від нашого навчального закладу в 10 кілометрах. Тому ми часті гості цього чарівного куточку нашої Батьківщини. Діти з цікавістю і любов'ю відвідують український степ. Господар цього природного багатства Микола Григорович Піддубно з метою екологічного виховання завжди знайде чим зацікавити дітей. Зовсім недавно я зустріла давні друковані видання пов'язані з історією Михайлівської цілини і була приємно вражена. Цими фактами хотіла б поділитися у своїй статті.

Перші науково – практичні згадки – про офіційно зареєстровану Сумським Окружкомом 13 липня 1928 року перлину «Михайлівська цілина» - відома ще з 1906 року. А якщо йти за пов'язаними зі степом історичними іменами та подіями загальнонаціонального масштабу, то її осяйно золоті сторінки сягають у глибину до трьох - п'яти минулих століть.

Документально підтверджена історія заповідника і кінного заводу починається з кінця 17 століття. Володарями козацького степу Михайлівки і михайлівських земель, у різні періоди були: племінник гетьмана Мазепи – Обідовський, пізніше – шурина гадяцького полковника Павла Полуботка – Михайло Васильович Самойлович. Про це свідчить напис на кіоті Михайлівської Різдва Богородиці Церкви за 1687 рік. Прикро, але чудова церква давно вже злетіла в повітря (1984р.) і

не прикрашає сільські пейзажі. А сам кіот і царські врата з тої церкви, дивної різьби, з грушевого дерева, збереглися і нині знаходяться в одному з запасників київського музею, бо були вивезені етнографічною експедицією ще в 70-ті роки. Але Михайло Васильович Самойлович був позбавлений цих володінь Петром I за близькі родинні зв'язки з І. Мазепою, і засланий у Сибір, де і помер.

Володіли Михайлівкою й Іваненки – нащадки браславського полковника Григорія Іваненка. А в 19 ст. перейшли Михайлівка і кінний завод з сіножатями та випасами нащадкам Павла Полуботка по жіночій лінії – графам Капністам – як весільний посаг.

Утримання кінного заводу потребувало значних коштів, хоча він приносив Капністам і значні прибутки, і визнання не тільки в Російській імперії, а й за її межами. Кінний завод поставляв до царського війська виїжджених коней – орловських рисаків, і фураж – високоякісне степове сіно. Рисаки Михайлівського кінного заводу часто брали участь у різного рангу бігах, неодноразово завойовуючи призові місця.

На початку століття славу і значну винагороду принесла кобила Зорька, зайнявши на всесвітній виставці в Парижі призове місце і срібну упряж-нагороду! Після тих бігів іменита кобила жила в маєтку ще 12 років, щороку приносила породисте потомство. Мала персонального конюха, який доглядав її до самого кінця. Граф Капніст дуже любив коней, сам був чудовим вершником, а на знак глибокої любові і шани до Зорьки, яка прославила його на всю Європу, замовив барельєф знаменитої кобили. Майстер виготовив їх два – з сірого піщанику – обидва прикрашали будівлі кінного заводу довгі роки, як мистецький витвір і свідчення людської вдячності. Але помилуватися цими витворами мистецтва неможливо, бо вони зникли в різні історичні періоди.

У кінці 19-го на початку 20-го ст. Головним Земельним Державним Департаментом Росії було розглянуто питання про стан природних кормових угідь, які збереглися в цілинному, нерозораному вигляді. Експедиція під керівництвом професора – ботаніка Харківського Імператорського Університету Валерія Івановича Талієва працювала кілька років в різних повітах, в тому числі і Сумському, Охтирському, Лебединському, в першу чергу, на території степів кінних

заводів, і безпосередньо – в угіддях графа Капніста: від села Михайлівка до села Катеринівка.

У грудні 1916 року В. І. Талієв доповідає про результати роботи експедиції зібрані за кілька років на території кінного заводу графа Капніста, що в науковому ботанічному відношенні ці території збереглися як найкраще і можуть бути науковим зразком, еталоном. Вчені рекомендують їх для заповідання, навічного збереження для науки унікального ландшафту. Громадськістю Харкова готується лист-звернення до царського уряду про виділення коштів на створення заповідника. З цими документами можна ознайомитись у харківському облдержархіві та науковій бібліотеці Харківського державного університету ім. Каразіна.

На кошти меценатів, державні, благодійні пожертвування громадян створювалися перші заповідники – уже існував заповідник на Байкалі для збереження соболя, Супугинський, приватний заповідник «Асканія - Нова» тощо. Тому так гаряче харківські вчені відстоювали ідею створення степового заповідника, збереження Цілинного Степу.

Але згубився той лист-звернення вчених у буревіях революційних переворотів та років громадянської війни. І все ж , через роки, ця ідея проросла. «Хрещеними батьками» «Михайлівської цілини» стали перший директор Лебединського краєзнавчого музею Б. І. Руднев та директор Сумського краєзнавчого музею Н. Х. Онацький. Саме вони зіграли основну роль у зборі відомостей про цілинні землі, які збереглися на територіях кінних заводів ще в 20-ті роки, відразу після революції. Вони відповідали на чисельні анкети, запити Укрнаркомзему, Товариства охорони пам'яток історії та культури; організували виїзди на степи, експедиції, обслідування, переконували місцеву владу в необхідності заповідування частини території кінного заводу графа Капніста.

Сам же кінний завод було націоналізовано після 1917 року. В кінці 20-х років його було переформовано у племінне господарство «Михайлівка».

А 175 десяти Рішенням Сумського Окружного виконавчого комітету у 1928 році було оголошено заповідником місцевого значення під назвою «Михайлівська цілина».

У 1947 році постановою Ради Міністрів УРСР заповідник «Михайлівська цілина» було переведено в ранг заповідників республіканського значення.

А з 1961 року степові заповідники: «Хомутовський степ», «Кам'яні Могили» та «Михайлівська цілина» були об'єднані в Український державний степовий заповідник АН УРСР, куди кожен заповідник увійшов на правах відділення, втративши статус юридичної особи.

Статус і права одного із відділень Українського степового природного заповідника «Михайлівська цілина» має і сьогодні. Його площа на сьогодні -202,4га - заповідне ядро, 827га – охоронна зона (землі знаходяться у віданні місцевих громад, але з чіткими вимогами і рекомендаціями вчених по їх використанню).

Наукові дослідження на території заповідника розпочалися на початку позаминулого століття. У гербарії Московського університету і сьогодні зберігаються гербарні зразки, зібрані століття тому відомим ботаніком Залеським і дають рідкісну можливість порівнювати зміни, які відбулися у рослинному покриву степових ділянок Сумщини.

Ще одна дуже цікава деталь пов'язана з цілиною. Як було прийнято за радянських часів, будь - яка установа мала книгу відгуків. Така була і у відвідувачів Степу. Їх було аж шість, починаючи з кінця 40-х років минулого століття. Там були записи- хто, коли, з якою метою побував у заповіднику. Як не прикро, але всі вони загинули під час пожежі в садібі заповідника наприкінці 80-х, дивом урятовано єдину, останню. Найцінніший запис, який там був – власноручний автограф і присвята заповіднику класика української літератури, академіка, поета Максима Рильського.

Тисячоліття тому саме степ рятував нашого пращура від голодної смерті, даруючи йому свої щедри дари – плоди і ягоди, коріння їстівних трав, дичину, рибу тощо. Тисячоліттями землеробської епохи людина енергійно спрощувала степові екосистеми, освоювала їх, орала і переорювала, практично все перетворивши в культурний ландшафт. І тільки справжні, недоторканні цілинні степи збереглися тільки у формі заповідників, «краплиночками» серед неозорих розораних ланів, безцінною збереженою Вічністю...

У поле зору сумських істориків і екологів - знавців заповідної справи опинились поряд три об'єкти, які фактично й органічно доповнюють один одного. Хіба можна провести якийсь водорозділ між діючим у селі Пустовійтівка історико-культурним комплексом, що присвячений П. Калнишевському, діючим на Хортиці Національний історико – культурний заповідник і козацький степ «Михайлівська цілина»? Всі три соціально-природні структури меморіального характеру мають одне й те ж історичне надзавдання: музейними і природними засобами відтворити трьохсотлітній період козацтва, його тріумфи і поразки, у місцях і осередках нерозривно з ним пов'язаних. Усі ці три заповідні об'єкти – одне ціле в історичному, культурному та філософському аспектах, незвичайна та багата туристично – екскурсійна стежина.

Ключові слова: краєзнавство, суспільно-природничий цикл, туристично-краєзнавчі екскурсії.

Список використаних джерел

1. Україна, Президент (2005 – : В. А. Ющенко). Про створення природного заповідника «Михайлівська цілина» : Указ Президента України від 11 грудня 2009 року № 1035/2009 / Україна. Президент (2005 – : В. А. Ющенко) // Урядовий кур'єр. Орієнтир. 2009. № 238 (№ 54). С. 12.

2. Михайлівська цілина – заповідник лучного степу // Заповідні скарби Сумщини / під заг. ред. д.б.н. Т. Л. Андрієнко. Суми : Джерело; 2001. С. 125-126.

3. Михайлівська цілина : нарис до 70-річчя Сумської області та 80-річчя заповідника «Михайлівська цілина» / уклад. К. К. Карпенко та ін. Суми, 2009. 24 с.

4. Сумська область – Михайлівська цілина : [географічна характеристика області та заповідника] // Природа рідного краю : дитяча енциклопедія. Харків : Основа, 2011. С. 199-203.

5. Шеремет, Л. Г. Заповідник «Михайлівська цілина» / Л. Г. Шеремет // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Кн. 3 : Природно-заповідний фонд області. Суми : Джерело, 1999. С. 32-35. Бібліогр. : с. 34-35.

6. Гетьман, Володимир. Український степовий природний заповідник / Гетьман, Володимир // Краєзнавство. Географія. Туризм (Шкільний світ). 2013. № 5 (березень). С. 15-18.

7. Незалежний тижневик журналістів Сумської області «Панорама Сумщини». № 1-3 (252-254) від 17 лютого 2006 року.

ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ ПРАЦЮВАТИ З КАРИКАТУРОЮ ЯК САМОСТІЙНИМ ІСТОРИЧНИМ ДЖЕРЕЛОМ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

*Мороз Ірина,
наук. співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Карикатура належить до унікальних візуальних історичних джерел. Під поняттям «карикатура» розуміють жанр образотворчого мистецтва, що в сатиричній або гумористичній формі зображає соціальні, суспільно-політичні, міжнародні, побутові явища, реальних осіб або характерні типи людей.

Методична цінність карикатури в тому, що вона створює яскравий образ, коротко і яскраво резюмує суть історичного чи суспільного явища, події. Зміст більшості карикатур зрозумілий учням і дозволяє отримати уявлення про думки та настрої людей у той час. Проте увагу учнів потрібно звернути на те, що карикатури зазвичай втілюють ставлення до події, а не фактичну інформацію про неї. Карикатурист дуже часто упереджений і не намагається в роботі виразити об'єктивну точку зору або представити різні точки зору на проблему, оскільки висловлює замовний (інколи свій власний) погляд на подію, тобто створює через малюнок позитивне чи негативне враження, нерідко використовуючи при цьому певні стереотипи. Наприклад, карикатурист може зобразити персонаж таким, що заслуговує на довіру чи ні, міцним чи слабким, упевненим у собі чи таким, що вагається, патріотом чи зрадником тощо.

Зазначимо, що найбільш повне сприймання карикатури досягається, якщо учень володіє знаннями про реалії тогочасної політичної ситуації, міжнародної

обстановки, може розпізнати образи представників політики, культури. Використовуючи карикатури в навчальному процесі вчителю мати на увазі, що карикатура має певні особливості – їх потрібно аналізувати більш ретельно (ніж плакати і рекламу) і в комплексі з іншими джерелами, оскільки за своєю природою і суттю вони не можуть бути об'єктивними.

Інтерпретацію та аналіз політичної карикатури пропонуємо здійснювати за таким алгоритмом:

1. Розгляньте уважно карикатуру. Коли вона була створена? Якій історичній події чи якому явищу вона присвячена?

2. Чи упізнаєте ви персонажів карикатури? Завдяки чому? Що вони роблять? Як вони одягнені?

3. Наскільки реалістично чи гіперболізовано зображені персонажі та предмети? Якими засобами це досягається?

4. Визначте символи, використані в карикатурі. Що вони означають? Чому художник помістив їх у малюнок?

5. Що означає підпис під карикатурою? Чи збігається він з сюжетом малюнку? Яке ставлення відображає карикатурист до персонажів чи події?

6. Які ідеї та політичні погляди, на вашу думку, сповідує автор малюнку? За чим це можна визначити?

7. Що ви знаєте про зображену історичну подію, явище та зображених на карикатурі історичних осіб з інших джерел інформації? Чи згодні ви з інтерпретацією персонажів, подій, явищ, яку подає автор карикатури?

8. Яку нову інформацію ви отримали під час аналізу карикатури? Порівняйте її з тим, що вже знали [1].

Дотримання такого детального алгоритму допоможе виробити в учнів відповідні навички, спостережливість, увагу, що вкрай важливо при аналізі та інтерпретації карикатур.

У карикатурах зустрічаємо чимало символічних зображень. Тому під час роботи з карикатурою особливу увагу слід звернути на прийоми розтлумачення смислу символів. Насамкінець зауважимо, що за тривалу історію карикатура пройшла безліч етапів - гіперболізованого зображення реальності, шаржу, побутової

сценки, жанрової зарисовки, книжкової чи журнальної ілюстрації, політичної сатири і, нарешті, філософського осмислення реальності. Вона здебільшого відображає проблеми суспільства, здавна слугуючи певним методом самоствердження над кривдником чи ворогом.

Карикатура створює яскравий образ, коротко і яскраво резюмує суть історичного чи суспільного явища, події. Це своєрідний документ свого часу, в якому автори часто підкреслюють типові риси певних історичних та суспільних явищ; розкривають їх політичну природу; розкривають (часто з негативного боку) образ політичного діяча.

Ключові слова: візуальні історичні джерела, карикатура, методика.

Список використаних джерел

1. Мороз П., Мороз І. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. К., 2018, 96 с.
2. Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению : учеб. пособ. М., 2006., 480 с.
3. Moroz P., Moroz I. Conceptual bases of the research activity in the process of teaching world history at the secondary school // Український педагогічний журнал. 2015. № 3. С. 102-115.

МЕТОДИКА РОБОТИ ІЗ СТАТИСТИЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

*Мороз Петро,
канд. пед. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Для об'єктивного дослідження історичних процесів і явищ велике значення мають статистичні джерела, які містять результати масових обстежень, описів, переписів, стандартизованого обліку та звітності. Статистичні дані відображають кількісні показники певних явищ та процесів в суспільстві в усьому їх різноманітті (техніко-економічні, соціально-політичні, культурні явища і процеси тощо) в

нерозривному зв'язку з її якісним змістом.

За своїм змістом і залежно від галузі, де вона застосовується статистика поділяється на різні види: промислова, сільськогосподарська, етнічна, демографічна, соціальна, адміністративна, військова, торговельна тощо. Варто зазначити, що кожен із видів статистичних джерел має свої характерні риси та особливості. Як наочність при роботі з цифровим матеріалом, використовують статистичні таблиці, графіки, діаграми (кругові та стовпчикові).

Статистичні джерела вважаються точним інструментом дослідження конкретних історичних явищ та процесів. Втім дослідник має дотримуватися наукових засад при їх використанні.

Статистичні джерела доцільно використовувати на уроці історії під час вивчення соціально-економічного розвитку країн, рівня життя різних верств населення, для порівняльної характеристики розвитку різних держав у той чи інший історичний період.

Зауважимо, що джерела із статистичними даними є тим навчальним ресурсом, який дозволяє реалізувати компетентнісний потенціал історії як навчального предмета (за ключовими компетентностями). В даному випадку мова йде про математичну компетентність, зокрема такі вміння, що передбачені навчальною програмою з історії, як: оперувати цифровими даними, математичними поняттями для пізнання і пояснення минулого й сучасних суспільних подій, явищ і процесів; перетворювати джерельну інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема тощо); будувати логічні ланцюжки подій, вчинків; використовувати статистичні матеріали у вивченні історії.

Варто звернути увагу учнів на особливості статистичного документу, який:

- створюється з метою фіксації, контролю та аналізу конкретних процесів і явищ;
- містить конкретну кількісну інформацію про досліджувані об'єкти і масові явища;
- досить часто представлений у вигляді таблиць, діаграм, схем.

Як зазначає Ю. Малієнко, вивчення не надто яскравих для учнів соціально-економічних процесів можна організувати як дослідження статистичних даних, що

дасть змогу учням прослідкувати динаміку відповідних тенденцій. На її думку, важливо ознайомити учнів з загальними рекомендаціями для роботи зі статичною інформацією.

Загальні рекомендації учням для роботи зі статистичною інформацією:

- Ознайомтеся з даними, наведеними у статистичних таблицях, діаграмах тощо.
- Визначте основні параметри, показники, якими користувалися дослідники (історики, економісти, соціологи та ін.) при складанні статистичної інформації, прокоментуйте її основний зміст.
- Визначте тенденції суспільного розвитку, що відображають таблиці, діаграми, поясніть, як зазначені зміни впливали на життя людини.
- Спрогнозуйте, для аналізу яких процесів можна використовувати відповідні статистичні дані [19].

Отже, статистичні документи є цінним і досить точним історичним джерелом, дослідження яких дозволяє більш повно висвітлити певний історичний процес чи явище. В методиці статистичні документи найбільш частіше використовується при вивченні економічних питань. Однак слід пам'ятати, що статистичні дані, як і будь-яке джерело, можуть давати неповну, однобічну, навіть сфальсифіковану інформацію. Тому цифрові матеріали варто розглядати у сукупності з іншими джерелами, звертаючи увагу на достовірність даних. Необхідно також враховувати, хто, коли і де укладав інформацію, з якою метою, з яких джерел походять використані дані та ін.

Ключові слова: статистичні матеріали, історичне джерело, дослідницьке навчання.

Список використаних джерел

1. Малієнко Ю. Б. Формування інформаційної компетентності дев'ятикласників на уроках історії. Історія України. Всесвітня історія. Правознавство : методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017/2018 навчальному році; оновлені на компетентнісній основі навчальні програми для 5–9-х

класів ЗНЗ; методичні коментарі провідних науковців щодо впровадження ідей Нової української школи. К. : УОВЦ «Оріон», 2017. С. 99-102.

2. Мороз П., Мороз І. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. К., 2018, 96 с.

3. Moroz P., Moroz I. Conceptual bases of the research activity in the process of teaching world history at the secondary school // Український педагогічний журнал. 2015. № 3. С. 102-115.

ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ НА УРОКАХ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

*Моцак Світлана,
канд. пед. наук, доцент,
Сумський педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна*

Сьогодні перед вчителем історії з особливою гостротою постає завдання гуманізації історії як науки, підвищення уваги до особистості в історії, розкриття ідеї самоцінності людини в історичному процесі.

Шкільна історична освіта як складова національної освіти виховує в дітей духовні та моральні ціннісні орієнтації, стійкий інтерес до подій і явищ суспільного життя та процесу їх пізнання, закладає основи самоідентифікації особистості, її самореалізації в сучасному суспільстві. Вона допомагає сформувати в учнів основи почуття особистої та національної гідності, що є найважливішою складовою громадянськості.

Так в державному стандарті історичного освіти проблема вивчення людини та її ролі в історії поставлена першою серед наскрізних змістових ліній всіх шкільних курсів. Пошуки шляхів розкриття людини і як об'єкта, і як суб'єкта історії вимагають переосмислення методологічних позицій у відборі змісту, більш глибокого співвіднесення його з психологічними можливостями навчання, застосування адекватних новому змісту методичних прийомів, засобів і організаційних форм навчання.

В історії суспільства завжди велику роль відігравали особистості. Сучасність не є винятком. Тому вивчення історичних персоналій на уроках і в позаурочний час є необхідністю в поглибленні знань в розумінні епохи, особливостей суспільного розвитку.

Аналіз літератури з цього питання доводить, що питання висвітлення історичних постатей досліджувалося в різних аспектах. Її вивчення розпочали такі дослідники як: К. Агібалова, Г. Донської, Ф. Коровкіна, Г. Космінський, М. Лисенко, які дають можливість ознайомитися з особливостями методики викладання матеріалу про історичні особистості в різних курсах та в різні часи.

Сучасні теоретичні проблеми викладання історії у вітчизняній школі відображено у науковому доробку К. Баханова, А. Булди, Н. Гупана, О. Пометун, Г. Серової, В. Сотниченка, О. Удода, Г. Фреймана та ін. Фахівці приділяють увагу меті й завданням навчання історії, ролі, місцю та значенню як змісту окремих історичних курсів, так і матеріалу про історичні особистості як складової в загальній системі історичної освіти.

У працях Л. Бущик, Р. Вендровської, В. Даниленко, Т. Ладиченко, М. Лисенко, Л. Мельник, І. Наулко, О. Пометун, О. Рубльова, Т. Самоплавської, В. Сотніченко, В. Чишко простежується певна наступність та динаміка в розвитку методичних засад висвітлення історичних постатей у шкільних історичних курсах, формуються актуальні для кожного етапу проблеми розвитку історичної освіти.

Таким чином, у методичній науці проблема висвітлення історичних постатей у шкільних курсах історії була започаткована в XIX ст. Саме на цьому етапі було остаточно сформовано зміст шкільних курсів історії, частиною якого став матеріал про історичні постаті.

Методичні засади процесу висвітлення історичних постатей охоплюють вимоги до відбору й конструювання змісту відповідних сюжетів навчального історичного матеріалу й підходи до відбору та застосування в процесі навчання цих сюжетів певних засобів і методів навчання.

Теоретичний аналіз дефініцій «історична особа», «історична постать» дає підстави стверджувати, що це люди з яскраво вираженою індивідуальністю, які зробили вагомий внесок, що призвів до значних зрушень у житті суспільства,

внаслідок чого їхня діяльність стала предметом спеціального вивчення історичної науки [7].

Під поняттям «висвітлення історичних постатей у шкільних курсах історії» дослідник А. Пінчук розуміє фрагменти навчального матеріалу, що відповідають шкільній програмі й представлені у підручниках, посібниках та інших засобах навчання. Вони викладаються на уроці або опрацьовуються школярами під час виконання пізнавальних завдань.

У старших класах відбувається поглиблення характеристики історичної особистості за рахунок залучення політологічних та соціологічних знань.

Роль особи в історичному процесі є важливим методологічним питанням історичної науки. Закономірність і випадковість, причинність історичної події або явища, рушійні сили історичного розвитку, вплив особи на історичний процес і його межі, сенс історії – ось далеко неповний перелік питань, пов'язаних з цією проблемою.

Будь-яка особистість – це складна, багатшарова структура, що складається з великої кількості взаємопов'язаних, взаємозалежних підструктур, які взаємодіють, визначають і навіть компенсують одна одну. Умовно всі якості особистості можуть бути розподілені за чотирма рівнями. Рівень темпераменту – зумовлюється спадковістю; рівень особливостей психічних процесів – спадковістю та соціальним середовищем; рівень досвіду особистості і рівень спрямованості особистості – соціальним середовищем [3].

Таким чином, вивчення особистості видатного діяча на уроках всесвітньої історії в старших класах сприятиме як більш глибокому пізнанню історії, так і посиленню позитивного педагогічного впливу на формування особистості старшокласника. Плідність і якість цього впливу залежать від педагогічної майстерності вчителя.

Ключові слова: висвітлення історичних постатей у шкільних курсах історії, історична особа, історична постать.

Список використаних джерел

1. Всесвітня історія. 10-11 кл. Рівень стандарту/академічний рівень. Режим доступу <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/5vsesv-tnya-stor-ya-10-11-standart-akadem-chnij.docx>.

2. Гаджиева К . Введение в политологию. Книга для учащихся старших классов. Москва : Просвещение. 1993. 256 с.
3. Захарова Е. Н . Человек и общество. Дидактический материал. Ч. IV. Москва : Шк.-Пресс , 1993. С.23-34
4. Изотов И. В. Мультимедийные средства обучения и их возможности в подготовке учащихся общеобразовательных школ // Интеграция образования. 2008. № 3. 112 с.
5. Лукина М. М. Средства массовой информации в пространстве Интернета : Москва: 2005. 17 с.
6. Пінчук А.С. Визначна особистість в історичних курсах початку ХХ ст. (історико-методичний аналіз) // Історія в школах України. 2006. № 4. С. 39-42.
7. Пінчук А.С. Психолого-методичні основи формування знань про історичну особу в учнів підліткового віку // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / Ред.кол. : Побірченко Н.С. (гол.ред.) та ін. Київ: Міленіум, 2006. Вип.15. С. 83-92.
8. Степанищев А. Т. Методический справочник учителя истории. Москва : Владос, 1998. 85с.

ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ГОСТРА ПОТРЕБА ЧАСУ

*Наумкіна Світлана,
докт. політ. наук, проф.,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна*

Аксіоматичним є ствердження, що кожне суспільство має ту науку, яку хоче мати та яку дозволяє своїм вчених розвивати.

Сьогодні всі розумні особистості усвідомлюють, що ліміт на помилки вичерпаний не тільки у влади, але й у нас, гуманітаріїв, інакше може статися ситуація, яку можна висловити відомим українським прислів'ям – «... тікав від вовка, а впав на ведмедя».

Сьогодні, як ніколи раніше, Україна має потребу у кваліфікованих кадрах, у професійних фахівцях, які можуть і повинні інноваційне витягнути країну з глибокої кризи у всіх сферах – економіки, політики, освіти тощо. Нас, як фахівців вищої школи, хвилюють проблеми саме освіти, які у сукупності з іншими знищують країну в безпосередньому сенсі. Потрібно повністю міняти вектор співпраці – влада має зрозуміти, що освіта та наука – це суть її розвитку. Але, на превеликий жаль, останні події показують зворотний процес. Створюється враження, що наука – це головний ворог та винуватець усіх перешкод у суспільстві. Перш за все, йде перекладання бюджетних проблем на університети під гаслом їх автономізації, що у реальній площині загрожує зведення освіти до рівня професійно-технічної (і це у кращому випадку). Вищій навчальній заклад покликаний готувати не тільки вузькопрофільного фахівця певної галузі, мета вищої освіти – сформувати людину з широким світоглядом, системою гуманістичних цінностей. Це завдання можливо виконати лише за допомогою викладання дисциплін із соціально-гуманітарного блоку.

Суперечки між «фізиками» і «ліриками» не нові для останніх десятиліть. Але провідний досвід розвинених країн вже давно доказав справедливість і необхідність їх нерозривного союзу. Що же ми маємо у цьому напрямку у теперішній час в нашій країні? Новий Закон «Про вищу освіту» не тільки не наблизив нас до європейських стандартів, а відштовхнув ще далше, скасувавши нормативний статус викладання гуманітарних дисципліни, тобто не надавши статусу рекомендованої дисципліни І блоку в системі вищої освіти [Див. детал.: 1].

У переломні часи держави, які не мають статусу де-факто розвинених демократичних країн, традиційно ігнорують гуманітарні виклики часу, що, безумовно, шкодить трансформації суспільства через брак ефективної комунікації між владою та громадськістю.

Вдосконалення вітчизняної системи освіти має відбуватися в межах загальнодержавного курсу на захист національних інтересів та нацбезпеки України, що розуміє, насамперед, комплексну стратегію впровадження гуманітарної політики в усіх сферах (освітня, наукова, ідеологічна, конфесійна, етнічна, інформаційно-культурна тощо). Зосередження уваги держaparату переважно на економічних

питаннях та ігнорування гуманітарної складової соціуму ведуть до деконсолідації, мовних непорозумінь, соціокультурних суперечностей, міжрелігійних та міжрегіональних протистоянь. Так, В. Деревінський підкреслює, що «будь-які зміни та реформи в суспільстві можуть бути успішними за умови їх відповідності світоглядіві й ціннісним орієнтаціям більшості громадян» [2, с. 14]. Саме освітня галузь, взаємодіючи з іншими складовими гуманітарної політики, спроможна бути рушієм становлення повноцінної спільноти. І тому безпосереднє ігнорування таких наук, як філософія, політологія, соціологія та інших, є не просто неправильним, а шкідливим фарсом у цей переломний момент державобудівництва. Ці «новації» повинні, начебто, ліквідувати «баласт» у навчальному процесі та наблизити українську освіту до європейських стандартів. Однак, на думку Є. Перегуди, «щоб покращити якість навчального процесу в Україні, МОН варто уважніше придивитися до європейського та американського досвіду викладання гуманітарних і суспільних наук у технічних вузах» [3, с. 32]. Крім того, цитований науковець, посилюючись на європейський досвід, розрізняє гуманітарні та суспільні науки. До кола останніх зараховують політологію, соціологію, інколи історію та деякі інші. Ідеологія вищої, зокрема технічної, освіти на Заході не лише не обмежується профільною складовою і не відкидає гуманітарні та суспільні науки, а вважає їх передумовою здобуття освіти. Таким чином, прагнення скасувати або принаймні скоротити викладання гуманітарних та суспільних наук і послатися при цьому на світовий досвід, м'яко кажучи, не витримує критики. На Заході розуміють роль цих предметів у формуванні профільних фахівців. А намагання української влади вирішити кон'юнктурні проблеми бюджетного дефіциту за рахунок гуманітаріїв та суспільствознавців загрожує подальшим зростанням прірви у технологічному розвитку між Україною та цивілізованим світом, обмежує можливості адаптації молодого покоління, яке завжди було і повинно бути активним учасником трансформаційних змін в державі.

Нарешті, держава повинна усвідомлювати, що відсутність державницької позиції у викладанні суспільно-політичних дисциплін, активної просвітницько-політичної діяльності може призвести до таких наслідків, як нерозуміння молоддю політичних процесів в державі та світі, розширення зони відчуження між владою та

громадянами, поширення сепаратистських ідей та поглядів, що унеможливить подальший європейський розвиток України.

Ключові слова: суспільство, суспільно-політичні дисципліни, освіта, новації, соціально-гуманітарний блок.

Список використаних джерел

1. Нові підходи до розвитку вищої освіти в Україні в контексті європейських стандартів: відповідність чи суперечливість? Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Рівне, 22–23 жовтня 2015 р. Рівне, 2015. С. 97–103.

2. Деревінський В. Гуманітарні виклики для освіти й міністерства. Український Тиждень. 2015. № 5 (377). 6–12 лютого. С. 14–17.

3. Перегуда Є. Про нерозривність союзу фізиків і ліриків. Український Тиждень. 2015. № 8 (380). 27 лютого–5 березня. С. 14–17.

МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ

*Пометун Олена,
докт. пед. наук, проф.,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

В умовах сьогодення є очевидним, що розвиток критичного мислення учнів стає нагальною потребою суспільства. Тому актуалізована проблема полягає насамперед у тім, якими є складники педагогічної (міжпредметної) технології розвитку критичного мислення учнів, з одного боку, і за яких умов можливе її коректне запровадження у навчання того чи іншого предмета, зокрема історії. Навчати історії, водночас розвиваючи критичне мислення учнів або розвивати критичне мислення учнів засобами історії можливо за умов перебудови, ре-моделювання навчального процесу на основі технології розвитку критичного мислення.

Що ж означає запровадження технології розвитку критичного мислення у навчанні історії на практиці? Узагальнюючи численні дослідження самого феномену «педагогічна технологія» (В. Беспалько, М. Кларін, О. Пехота, В. Сластенін, С. Сисоєва, О. Філатов, Д. Чернілевський та ін.), зазначимо, що технологія навчання, по суті, означає організацію процесу навчання як достатньо жорсткої системи з визначеними взаємозв'язками між її основними компонентами. При цьому важливими є два моменти. По-перше, технологія навчання детально описує систему дій не тільки вчителя, викладача, але й того, хто навчається – учня, студента. По-друге, вона забезпечує, гарантує при коректному застосуванні, досягнення передбачених, очікуваних, планованих результатів.

Таким чином, структура технології навчання або технологічна структура процесу навчання є сукупністю способів педагогічної взаємодії (системою певних операцій, дій вчителів і учнів, згрупованих за основними етапами процесу навчання), послідовна реалізація яких гарантує просування учасників процесу до розв'язання поставлених завдань і передбачає його певний результат.

Технологія завжди передбачає наперед визначену логіку, послідовність використання педагогічних форм, методів, прийомів і засобів, спільних дій вчителя і учнів, що мають забезпечити конкретний результат їхнього розвитку.

Усе вищевикладене дозволяє перейти до більш докладної характеристики складників однієї з інноваційних педагогічних технологій - технології розвитку критичного мислення.

Для коректного запровадження технології обов'язковими є постановка цілей навчання курсу, конкретній темі, формулювання завдань кожного уроку, їх максимальне уточнення та жорстка орієнтація всього процесу навчання на висунуті цілі і завдання (тобто цільовий компонент технології). Серед навчальних цілей, передбачуваних вчителем, має бути розвиток критичного мислення учнів засобами історії, що забезпечує гарантоване досягнення цих результатів. Відповідно серед переліку очікуваних результатів кожного уроку мають бути передбачені розвиток чи формування в учнів мисленнєвих операцій високого рівня та якостей особистості, що складають критичне мислення. Тільки за цієї умови можна забезпечити орієнтацію усього ходу навчання на: оцінку поточних результатів,

проведення корекції навчання, спрямованої на досягнення поставлених цілей, а також заключну оцінку результатів – навчальних досягнень і характеристик розвитку учня.

Змістовий компонент (тобто відбір і структурування історичного змісту) має відповідати таким вимогам:

- навчальний зміст має бути частиною, фундаментом мислення учнів, щоб по закінченні вивчення одного з курсів історії учні думали історично, а їх мислення ставало ширшим, глибшим, гнучкішим;
- способи (мисленнєві дії, операції), якими вони «думають», їх вдосконалення є складовою змісту;
- матеріал має бути структурований так, щоб учні ставали дійсно здатними до продукування нових думок, ідей, смислів і переконань. Якщо їхнє історичне мислення вже розвинене, воно має покращитися. Тоді історичний зміст стає для них інструментом «відкриття», інсайту.

Організаційно-діяльнісний компонент технології визначає вимоги, алгоритм проектування і реалізації форм, методів і засобів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Тому необхідним є звернення до основної форми навчання – уроку, що передбачає його спеціальну структуру, що є обов'язковою, алгоритмічною, повторюваною. Основними етапами уроку тут є вступна, основна та підсумкова частини. Також елементи новизни містяться в методах і прийомах навчання, які орієнтуються на цю сутність.

Нарешті невід'ємною складовою частиною навчання за технологією є оцінювальний компонент - процес моніторингу і оцінки результатів навчання. Оцінювання має дати вчителю інформацію щодо ефективності його роботи, окремих стратегій, придатності конкретних дидактичних матеріалів, досягнень і результатів роботи окремих учнів і класу в цілому, уможливити діагностування рівня розвитку критичного мислення учнів. І звичайно оцінювання на уроці має підвищувати мотивацію учнів до навчання і дати змогу виставляти їм оцінки. За вимогами технології бажано застосування подвійної форми оцінювання – оцінювання в рамках шкали оцінок-балів і описове оцінювання, яке дає можливість

у кращий спосіб передати учням та їхнім батькам інформацію про способи і результати їхньої роботи, досягнення і труднощі учня/

Отже, з вищезазначеного очевидно, що технологія навчання, орієнтована на розвиток критичного мислення, руйнує існуючі стереотипи щодо педагогічної взаємодії. Основна модель побудови такого навчання – це поєднання індивідуальної роботи учнів з інтерактивною взаємодією з її основними інструментами: полілогом, діалогом, оптимізацією міжсуб'єктних відносин, смислотворчістю, свободою вибору, позитивністю і оптимістичністю атмосфери на уроці та ситуацією успіху.

Ключові слова: критичне мислення, технологія, запровадження

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

*Ремех Тетяна,
канд. пед. наук,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Закон України «Про освіту» метою повної загальної середньої освіти проголошує різнобічний розвиток, виховання і соціалізацію особистості, яка характеризується: усвідомленням себе громадянином України, здатністю жити в суспільстві та цивілізовано взаємодіяти з природою; прагненням до самовдосконалення; готовністю до свідомого життєвого вибору, самореалізації, трудової діяльності, громадянської активності.

Українська школа має формувати цілісну всебічно розвинену особистість із критичним мисленням; патріота з активною позицією, здатного ухвалювати відповідальні рішення, поважати гідність і права людини; новатора, спроможного змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя.

Фундаментальними цінностями сучасного світу визнають демократію, свободу, повагу до прав людини, солідарність та участь. Базовою умовою демократичного розвитку є громадян, які вміють здійснювати виважений і раціональний вибір, критично мислити та аналізувати інформацію, розуміють

значення права, терпимо ставляться до думок інших, активно цікавляться суспільним, політичним та економічним життям.

До ключових компетентностей учнів, визначених Законом України «Про освіту» належить здатність людини до соціальної комунікації й активності, життя в громадянському суспільстві. Формується й розвивається така компетентність засобами шкільної громадянської освіти та виховання.

У п. 5 статті 5 Закону України «Про освіту» зазначено, що громадянська освіта спрямована на формування компетентностей людини, пов'язаних із реалізацією своїх прав і обов'язків, усвідомленням цінностей громадянського суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина.

Метою громадянської освіти є розвиток громадянської компетентності учнів. Під нею розуміють цілісне інтегроване утворення в сукупності здатностей особистості, необхідних для її успішної самореалізації та соціальної взаємодії в демократичному суспільстві.

Визначено, що громадянська компетентність уналежнює пізнавальний, ціннісно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий складники. Це сукупність знань, умінь та ставлень, поглядів, смислів і досвіду людини. Вона передбачає розуміння людиною себе як громадянина, відповідального за державу, готового реалізовуватися в цій країні й працювати тут.

Сформована громадянська компетентність виявляється у громадянській позиції, відповідальності, виборі та громадянській активності людини. Це такі спроможності людини як-от: уміння розв'язувати соціальні конфлікти і проблеми (вміння розв'язувати соціальні суперечності, установка на толерантне розв'язання конфліктів); вміння робити відповідальний соціальний вибір і приймати рішення (готовність до ухвалення обґрунтованого рішення на основі усвідомленого й виваженого вибору); громадянська участь (відповідальна суспільна діяльність, навички участі в соціальних та політичних процесах).

До основних педагогічних умов розвитку громадянської компетентності учнів віднесемо такі: 1) навчання учнів громадянства має відбуватись у системі (уроки, позаурочна діяльність, проекти, робота органів учнівського самоврядування тощо); 2) діяльнісний підхід (це має бути конкретна діяльність учнів, що або моделює

життєві ситуації або є безпосередньою участю в діяльності); 3) застосування спеціальних методів і особливих форм роботи на уроках і у позаурочній діяльності учнів; 4) створення й підтримка демократичної атмосфери в школі; 5) діалог і партнерство учасників освітнього процесу.

Алгоритм роботи з розвитку громадянської компетентності може бути таким: 1) визначення /оцінка потреб учнів і освітнього закладу; 2) створення системи громадянської освіти і виховання; 3) функціонування системи (проведення заходів); 4) оцінка результативності, досягнень, планування наступних кроків. Серед форм роботи з розвитку громадянської компетентності учнів дійовими вважаємо такі як учнівське самоврядування, соціальні проекти, волонтерство, дебатні клуби тощо.

Для ефективної роботи з навчання учнів громадянства важливо враховувати їхні потреби, мотивацію та інтереси. Адже сучасні діти запитують не «чому», а «для чого». Приміром, можна обрати проблему освітнього закладу, що уналежнюватиме різні аспекти (патріотичне, екологічне виховання, громадянську участь, волонтерство тощо). У стратегічному плануванні освітнього закладу слід визначити окремі напрямки, наприклад: 1 рік – екологічний (освіта для сталого розвитку); 2 рік – соціально-волонтерський (допомога людям, які цього потребують); 3 рік – культурний (збереження пам'ятників, діяльність, пов'язана з культурною сферою).

Ключові слова: ключові компетентності; громадянська освіта; громадянська компетентність.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КУРСІВ ПРАВОЗНАВСТВА ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

*Рябовол Лілія,
докт. пед. наук, проф.,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

За експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями.

Особливу роль у підготовці такої особистості відіграє середня школа, в якій закладається світогляд, формується особистість, її громадянська позиція, моральні якості, вирішується, чи захоче і чи зможе людина навчатися впродовж життя. Школа в Україні має стати такою, яка дає учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у житті, до якої учням приємно ходити тому, що тут дослухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами.

На обґрунтування необхідності змін у вітчизняній загальноосвітній школі, у Концепції Нової української школи (далі – Концепція) зазначено, що: теперішня школа не готує до успішної самореалізації в житті, український школяр здебільшого отримує суму знань; спосіб навчання не мотивує дітей до навчання; матеріал підручників затеоретизований, переобтяжений другорядним фактологічним матеріалом; учителі використовують переважно застарілі дидактичні засоби. Натомість, у новій школі має зрости частка проектної, командної, групової діяльності, в організації освітнього середовища – систематично використовуватися інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ), мультимедійні засоби навчання [1, с. 4, 7].

То ж, логічно, що серед дев'яти компонентів формули нової української школи є і новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей для успішної самореалізації в суспільстві та сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання. Аналіз 10 ключових компетентностей [1, с. 11-12] наразі дозволяє стверджувати, що суттєвою для їх розвитку є роль навчальних предметів суспільствознавчої галузі. Так, щодо правової освіти, то від учня вона вимагає опрацювання великого обсягу правової інформації, яка часто змінюється, отже, не може зводитися лише до вивчення чинного законодавства, простої комбінації юридичних відомостей, отже, має забезпечити формування в учня таких умінь і навичок: оновлювати правові знання і керуватися ними в суспільному житті; діяти відповідно до вимог права, закону, вирішувати реальні завдання у сфері відносин, урегульованих правом; поєднувати правові знання з внутрішньою позицією особистості; оцінювати своє життя та життя інших

людей з позицій правомірності/ протиправності поведінки [5, с. 29], тобто, бути компетентним у правовій сфері.

Фактично, уведення інтегрованого курсу громадянської освіти є відповіддю на суспільне замовлення середній школі щодо формування й розвитку в учнів здатності жити й діяти у правовій демократичній державі. Так, курс спрямовано на розвиток в учнів компонентів, задекларованих Рамкою компетентностей для культури демократії Ради Європи як-от:

- фундаментальні цінності сучасного світу, якими є: демократія, свобода, повага до прав людини, солідарність та участь;

- демократичні цінності, серед яких: повага до людської гідності й дотримання прав людини, повага культурної багатоманітності, утвердження демократії, справедливості, рівноправності та верховенства права;

- поведінкові настанови, а саме: відкритість щодо інших культур, світогляду і звичаїв, повага, громадянська самосвідомість, почуття власної значущості та відповідальності, стійкість перед невизначеністю;

- практичні уміння й навички щодо самоосвіти, аналітичного й критичного мислення, слухання, спостереження, співпереживання, гнучкості й адаптації, комунікабельності, співпраці, розв'язання конфлікту;

- знання, оволодіння якими дає змогу кожній особистості дієво долучитися до демократії.

Курс передбачає формування громадянської ідентичності особистості на різних рівнях – особистому, сімейному/ родинному, рівні навчального закладу, місцевої громади, Батьківщини, світу. У цьому контексті важливим є обговорення актуальних проблем школи та місцевої громади, суспільства і держави, глобальних проблем сучасності та інформаційного простору.

У навчанні правознавства соціальна та громадянська компетентності у дев'ятикласників розвиваються як результат того, що вони наводять приклади соціальних норм, описують елементи державного ладу, висловлюють судження щодо ролі соціальних норм, держави і права в житті людини та суспільства, застосовують засвоєні поняття та вміння під час розв'язування простих правових ситуацій та регулювання власної поведінки нормами права, описують види органи

державної влади та місцевого самоврядування, форми участі громадян у житті держави та місцевої громади [2].

У результаті аналізу навчальних програм курсів «Основи правознавства» для 9 класу та «Громадянська освіта» для 10 класу встановлено, що засвоєння відповідного змісту дозволяє розвивати практично всі ключові компетентності.

Ключові слова: правознавство, громадянська освіта, ключові компетентності, уміння, навички.

Список використаних джерел

1. Концепція Нової української школи / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

2. Навчальна програма з основ правознавства для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/...9.../pravoznavstvo-9-8.docx>.

3. Навчальна програма інтегрованого курсу «Громадянська освіта» для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Міністерство освіти і науки України. URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>.

4. Рамка з використання матеріалів з фінансової грамотності при вивченні правознавства / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKV3R1R2UxTzF1MFk/view>.

5. Рябовол Л. Т. Система навчання правознавства учнів основної і старшої школи : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 600 с.

ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

*Смоленко Ольга,
методист,
Навчально-методичний центр
професійно-технічної освіти у Сумській області,
м. Суми, Україна*

Сьогодні, коли краєзнавство високо цінується і підтримується державою, оскільки складає духовне підґрунтя державотворчих процесів у незалежній Україні, сприяє національно-культурному відродженню, формуванню національного

світогляду й патріотизму, його організація в закладах освіти не просто бажана справа. Вона необхідна і витікає з нормативних вимог до організації освітнього процесу, історичної освіти в Україні.

До проблеми використання краєзнавчих матеріалів в освітньому процесі у різні часи звертались видатні педагоги: О. Духнович, Б. Грінченко, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Методичні аспекти структурування краєзнавчого змісту курсу історії закладені у працях А. Баркова, В. Грабовецького, Н. Мілонова, А. Разгона, М. Стельмаховича. Методичні підходи до відбору та використання краєзнавчих матеріалів у навчанні історії розроблені М. Лисенком, І. Борисовим, А. Вагіним, А. Даринським, Т. Матюшиним, І. Прусом, П. Івановим.

Краєзнавство – це цілий арсенал ефективних методів і форм успішної навчально-виховної роботи. Завдяки вивченню, використанню місцевого історичного матеріалу учні мають змогу вийти за межі підручників, відчутти історичні події, осмислити історичні процеси, «доторкнутися» до історії. Використання краєзнавчого матеріалу дає змогу зробити більш цікавими і уроки історії, що, в свою чергу, сприяє зростанню успішності учнів.

Краєзнавчий матеріал як важлива складова системи знань з вітчизняної історії виступає засобом конкретизації загальноісторичних подій і засобом активізації пізнавальної діяльності учнів. Зміст тем, пов'язаних з місцевою історією, дає можливість викладачу: на прикладі історії рідного краю показати основні тенденції економічного, соціального, політичного і культурного розвитку України; на основі історичних фактів конкретних подій, явищ, історичних постатей краю розкривати особливості історії рідного краю, специфіку його розвитку й характерні риси; здійснювати порівняльний аналіз подій і явищ місцевої історії з подіями та явищами, що відбувалися на території країни в цілому; формувати уміння самостійної системно-аналітичної діяльності учнів з різними джерелами інформації; розвивати науково-дослідницькі навички учнів; впроваджувати різні моделі активного навчання на уроках історії; сприяти вихованню патріотичних почуттів та якостей учнів, розвитку національної свідомості.

Програмою з історії України передбачено у 5 – 12 класах вивчення історії рідного краю з найдавніших часів і до наших днів, при цьому місцевий матеріал став невід’ємною частиною під час вивчення вітчизняної історії.

У практиці навчання історії України вивчення історії рідного краю відбувається: 1) на уроках основного курсу, коли краєзнавчий матеріал використовується у смисловому зв’язку з досліджуваними подіями і явищами; 2) на уроках, спеціально присвячених історії рідного краю.

Використовуючи краєзнавчий матеріал на уроках історії України, викладачу необхідно пам’ятати, що з одного боку, є засобом конкретизації загальноісторичного, а з іншого – він входить в систему знань з історії краю. Практика свідчить про те, що використання місцевого матеріалу на уроках як засобу конкретизації не тільки не викликає перевантаження учнів, а, навпаки, значно полегшує засвоєння систематичного курсу історії, робить знання учнів міцнішими і більш глибокими. Місцевий матеріал може становити зміст цілого (краєзнавчого) уроку або ж бути його елементом. У першому випадку урок повністю присвячується вивченню історії, краю, у другому – лише частково. Причому на уроках з елементами краєзнавства місцевий матеріал використовується у вигляді окремих питань чи фактів, епізодів, його розгляд може бути на будь-якому етапі уроку.

Краєзнавчий матеріал може викладатися на уроці, як викладачем, так і учнями, які роблять повідомлення. Перш ніж використовувати місцевий історичний матеріал в освітньому процесі, необхідно визначити його місце та співвідношення із загальноісторичним матеріалом.

Розглянемо методичні підходи до використання краєзнавчих матеріалів на уроках програмового курсу історії України. Зміст і обсяг краєзнавчого матеріалу в курсі історії України визначається, насамперед, вагомістю місцевих подій, історичних постатей, історичних пам’яток в історії держави, історичними умовами розвитку краю, ступенем його дослідженості. Перш ніж використовувати краєзнавчий матеріал у навчанні, необхідно визначити його місце, зв’язок і співвідношення із загальноісторичним матеріалом.

Залежно від змісту краєзнавчого матеріалу, значення для історії держави і краю, мети уроку, він може бути: опрацьований учнями до початку вивчення теми

уроку вдома; подаватись викладачем на початку вивчення теми у формі вступу до основного змісту; включатись у ході викладу навчального матеріалу у вигляді ілюстрації, конкретизації, доповнення та використовуватись наприкінці вивчення теми для закріплення знань.

У методиці навчання історії напрацьовано певні підходи до включення краєзнавчого матеріалу у зміст основного курсу історії України та методичні прийоми його використання. Краєзнавчий матеріал на уроках історії України може використовуватись: 1) як вступний до теми уроку; 2) до одного з питань, що розглядаються на ньому; 3) бути покладеним в основу вступного уроку до загальної програмової теми. Такий прийом дозволяє активізувати пізнавальний інтерес, мотивувати учнів до вивчення історії, «візуалізувати» факти, постаті, процеси, місця подій, підвести учнів до розглядуваних на уроці питань, посилаючись на близьке і відоме. Викладач або сам повідомляє краєзнавчий матеріал, або учні знаходять його у навчальному посібнику. Далі, на основі цієї інформації, розгортається робота над вивченням теми.

Для історика вихідним джерелом інформації є документи і джерела, тому їх вважаємо основною складовою освітнього процесу на уроках історії України. Застосування історичних документів краєзнавчого характеру в сучасній викладацькій практиці утруднюється відсутністю збірників документів з історії рідного краю, адаптованих до роботи в закладі освіти, та лімітом часу на уроці. Тому документи доцільно використовувати при вивченні найважливіших тем курсу історії України, засвоєння яких є обов'язковим, а також у тих випадках, коли аналіз краєзнавчого документа дозволяє полегшити учням розуміння того чи іншого явища суспільного життя, викладеного в підручнику.

Як засіб ілюстрації розповіді викладача на уроках історії визначають і художню літературу. Фрагменти художніх творів з описами подій або явищ місцевої історії повинні бути завершеними і невеликими за об'ємом, відображати типові, суттєві сторони явищ, що вивчаються в основному курсі, і відповідати темі уроку. Краєзнавче доповнення до опорного матеріалу, як методичний прийом, припускає розширення відомостей з історії краю, що виходить за межі тих завдань, які досягаються шляхом конкретизації. При цьому факти місцевої історії необхідно

чітко співставляти з обсягом основного матеріалу з метою встановлення логічного зв'язку зі змістом уроку. В рамках даного прийому доцільно практикувати самостійну роботу учнів з текстами документів, підготовку повідомлень, рефератів, записи спогадів учасників подій, ветеранів і т.д.

Велику роль в активізації історично-краєзнавчої роботи на уроках історії України в закладах освіти відіграють факультативні заняття. Головними особливостями факультативів є: поглиблене теоретичне вивчення матеріалу, різноманітність форм і методів роботи. В їх основі лежить інтерес учнів до краєзнавства, а також самостійна діяльність.

Факультативи найкраще проводити, в залежності від особливостей місцевих пам'яток історії і культури. Дослідницький напрямок в роботі факультативів з краєзнавства є обов'язковою умовою його успішної діяльності. Проведення факультативних занять потребує диференційного підходу до учнів, дотримання принципу індивідуалізації, уважного ставлення до інтересів та можливостей кожного учня. В кінцевому результаті такі заняття забезпечують вироблення в учнів умінь самостійно здобувати знання.

Таким чином, краєзнавство в закладі освіти є одним із джерел виховання гідних громадян України, формування справжніх будівельників свого майбутнього. Воно допомагає учням усвідомити нерозривний зв'язок, єдність історії свого села чи міста з історією та сьогоденням країни; відчутти причетність до них кожної людини, кожної родини; визнати своїм найпершим обов'язком, честю стати гідним послідовником кращих традицій рідного краю. Через призму дослідження подій в окремих місцевостях краєзнавство сприяє глибокому і всебічному вивченню яскравої, але непростой історії нашої Батьківщини, осмисленню її ролі на тлі європейської і світової культури, прилученню підрастаючого покоління до духовної та історичної скарбниці свого народу.

Ключові слова: краєзнавство, краєзнавчий матеріал, історія України, історія рідного краю.

Список використаних джерел

1. Гаврилів Б. Історичне краєзнавство. Івано-Франківськ, 2001. 128 с.

2. Демідієнко О. Я., Іонова О. М., Кузнецова В. І. Основи краєзнавства. Київ : Академія, 2001.
3. Жук Л. Використання краєзнавчих матеріалів у процесі навчання історії // Історія України. Жовтень. 2006.
4. Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи: Наук, збірник. Київ : Академія, 2003.
5. Серкіз. Я. Історичне краєзнавство: Навч.-метод, посіб. Львів: ЛОНМІО, 1995.
6. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в школі // Історія в школах України. 2002. №1.
7. Шимон Ю. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України // Історія України. 2011. №10.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

*Сорокіна Тетяна,
викладач,
Державний навчальний заклад
«Сумське міжрегіональне вище
професійне училище»,
м. Суми, України*

Зміст професійної (професійно-технічної) освіти має бути випереджальним, постійно оновлюватися з урахуванням динамічних змін у науці, економіці, техніці виробництва та орієнтуватися на новітні технології. У закладах професійної (професійно-технічної) освіти поєднуються загальноосвітній і професійний види підготовки, варіативність і гнучкість освітніх програм, які спрямовані на підготовку кваліфікованого робітника відповідно до вимог технологічного розвитку різноманітних галузей виробництва, формування творчої особистості майбутнього робітника з високим рівнем професійної компетентності, здатності до самоорганізації та самореалізації у професійній діяльності.

Потрібно підготувати учня до швидкого сприйняття й обробки інформації, яка надходить, успішно її відображати і використовувати. Наявність знань та вмінь з інформаційних технологій стає базовою вимогою для випускника. Молода людина, яка не володіє сучасними інформативно – комунікативними технологіями, буде неминуче відкинута за межі сучасного інформаційного суспільства.

Отже, сучасне інформаційне суспільство ставить перед всіма типами закладів і насамперед перед закладами професійної (професійно-технічної) освіти завдання підготовки випускників здатних грамотно працювати з інформацією, гнучко адаптуватися в мінливих життєвих ситуаціях і бути комунікабельними, контактними в різних соціальних групах, самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня.

Інформатизація всієї освіти розглядається як провідний напрям підвищення результативності освітнього процесу. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у професійну діяльність є пріоритетним напрямом модернізації освіти в цілому.

Однак багато проблем, пов'язаних з впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, залишаються нерозв'язаними: слабка матеріально-технічна база; неефективно використовуються вже наявні електронні інформаційні ресурси, існує проблема технічного обслуговування і ремонту сучасних інформаційно-комунікаційних засобів у закладах; використовується морально застаріла комп'ютерна техніка; незадовільний стан підключення до Інтернету; недостатній рівень підготовки викладачів з питань використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі

Актуальність питання визначається важливістю підготовки педагога до використання комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання у професійній діяльності; потребою широкого впровадження засобів інформаційних технологій у освітній процес; впливом комп'ютерних засобів на результати навчальної діяльності; залежністю відповідно сформованого освітнього середовища з результатами навчання і виховання учнів; визначенням місця і ролі комп'ютерних технологій у структурі освіти.

Ми розуміємо, що успіх освітянської справи залежить від того наскільки підготовлену: мобільну, конкурентоспроможну, інформаційно наповнену, творчо і духовно розвинену особистість ми випускаємо зі стін закладу.

Вимога часу і потреба учнів у сучасних інформаційних технологіях потребує створення мультимедійного продукту, який би відповідав вимогам сучасності й забезпечував високий рівень засвоєння учнями програмового матеріалу предметів суспільного циклу («Історія України», «Всесвітня історія», «Громадянська освіта» тощо). Враховуючи те, що в масштабах України ще недостатньо таких матеріалів, важливо, щоб учитель, працюючи над темами уроку, намагався стати автором власних мультимедійних продуктів, які б відповідали не лише вимогам програм, але й методиці викладання учителя та індивідуальному стилю спілкування учителя з учнями.

Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології здатні: стимулювати пізнавальний інтерес до суспільних дисциплін, додати освітній роботі проблемний, творчий, дослідницький характер, багато в чому сприяти відновленню змістової сторони предметів суспільно– гуманітарного циклу, індивідуалізувати процес навчання й розвивати самостійну діяльність учнів.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інформатизація, інтерактивність, інтенсифікація процесу освіти, медіатехнології.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / В. Ю. Биков. – Київ : Атіка, 2009. 684 с.
2. Гуманітарна освіта // Професійна освіта : Словник: навч. посібник / Уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа., 2000.
3. Дячкова Т. В. Педагогіка професійно-технічної освіти : Навчальний посібник. – Херсон : Айлант, 2003. 476 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
5. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: підручник. [2-ге вид. / В. А. Баженов, П. П Лізунов. та ін.]. Київ : Каравела, 2007. 640 с.

6. Іванова О. Підвищення інформаційно-комп'ютерної компетентності педагогів // Вихователь-методист дошкільного закладу, 2010. №2. С. 22 – 30.
7. Новиков П. М. Випереджувальна професійна освіта : науково-практичний посібник, Київ: 2000. 266 с.
8. Олійник А. І. Інформаційні технології як основа і засіб реалізації інноваційних процесів в сучасній освіті : автореф. дис. канд. філос. Наук : 09.00.10 «Філософія освіти» / А. І. Олійник; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.
9. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. Київ : АПН, 2002. 192с.
10. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх роль в освітньому процесі: <http://osvita.ua/school/technol/6804>.
11. Формування та розвиток ІКТ-компетентності педагогів : <http://wiki.ciit.zp.ua/index.php>
http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Pedagogica/44968.doc.htm

МОТИВАТОРИ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІВ

*Тодосийчук Вікторія,
методист,
Інформаційно-методичний
центр управління освіти і науки
Сумської міської ради,
м. Суми, Україна*

Краща освіта для всіх – така мотивація яка стоїть за практично всіма реформами освіти, а отримати оцінку якості та ефективності шкільних систем – справедливе прагнення кожної країни. На сьогодні, одним із значимих є міжнародний порівняльний рейтинг оцінювання знань школярів – PISA. У 2018 році Україна вперше взяла участь у міжнародному рейтингу. І хоча повний звітний аналіз буде оприлюднено в грудні 2019 року, можемо звернутися до результатів попереднього рейтингу.

Результати PISA 2015 року вкотре сколихнули хвилю дискусій як всередині країн-учасниць, так і на міжнародному рівні. У Франції б'ють на сполох через дуже високу нерівність у доступі до якісної освіти та застарілі методи викладання. У США обговорюють доцільність єдиного загальнодержавного стандарту та шукають ефективні шляхи для залучення кращих вчителів. Німеччина вкотре розмірковує про ранній розподіл дітей за різними програмами підготовки. Зауважимо, що серед п'ятірки лідерів 3 східноазійські країни та 2 європейські, при цьому Сінгапур уже вдруге поспіль займає найвищі позиції в освітньому рейтингу. Чимало експертів погоджуються, що одна з причин успіху східноазійських країн у PISA – особливе ставлення до освіти.

Країни Східної Азії сфокусовані на досягненні високих освітніх результатів. Освітняни Сінгапуру говорять навіть про «освітню гонку озброєнь». Для опису культурної налаштованості щодо освіти у Сінгапурі дедалі частіше вживають слово «kiasu», яке означає «страх відставання від інших» [2].

Показовими, в плані східноазійського феномену, є цитата з книги «Найрозумніші діти у світі і як вони стали такими», яка описує іспити у школі Південної Кореї: «...іспит стає подією загальнонаціонального масштабу, учнів випускних класів, які йдуть на іспит, урочисто вітають молодші школярі, як спортсменів, які виходять на ринг. Результати іспитів, окремих шкіл та регіонів тривалий час обговорюються політиками, експертами, вчителями...». При цьому батьки, вчителі та самі учні переконані, що навчальні досягнення є у першу чергу результатом важкої і послідовної роботи, а не наслідком уроджених здібностей. Переконаність, що наполегливість та послідовність у навчанні беззаперечно дасть хороший результат – одна з ключових причин успіху східноазійських країн.

Децентралізація та автономія – одна з причин успіху системи освіти невеликої 1,3-мільйонної Естонії, чюю територію можна зіставити з Харківською чи Одеською областями. Після розвалу Радянського Союзу в країні не було ані адекватних підручників, ані грошей на освіту, ані розуміння того, як вчити дітей. Тоді уряд прийняв рішення: дати закладам освіти більше свободи, максимально децентралізувавши управління школами – усі повноваження по керуванню середньо-освітніми закладами переходили місцевим громадам [1].

Спеціальних досліджень щодо мотиваторів діяльності педагогів в Україні небагато, проте аналіз деяких з них дозволяє виокремити основні (суттєві) складові:

- внутрішня мотивація: спрямованість на процес;
- зовнішня мотивація: матеріальна винагорода;
- зовнішня мотивація: схвалення інших;
- внутрішня мотивація: самовдосконалення, самореалізація;
- інтегративна мотивація: погодженість цілей працівника із цілями колективу [4].

Найбільш значимими для сучасних педагогів, особливо молоді, залишаються потреба в самовдосконаленні та самореалізації (внутрішня мотивація) та матеріальна винагорода (зовнішня мотивація). Це свідчить, що робота для вчителів є полігоном особистісного розвитку й професійного зростання. Цим педагогам цікаве все нове й незвичайне; вони з задоволенням виконують свою справу, що дозволяє розкрити нові сторони їхньої особистості, набутти нових професійних навичок і вмінь та розраховують, у свою чергу, на відповідну заробітну плату.

Чи достатньо на сьогодні платформ для посилення окресленої внутрішньої мотивації? З високим ступенем вірогідності можна дати позитивну відповідь. Найбільш популярними формами серед педагогів є участь у вебінарах, он-лайн курсах, методичних майстернях, сесіях Edcamp. Серйозні проблеми залишаються із зовнішніми мотиваторами діяльності, які незважаючи на реформи уряду продовжують залишатися далекими від естонських стандартів.

Новим джерелом як для подальшого стратегічного розвитку держави в галузі освіти, так і педагогічної спільноти стануть результати міжнародного порівняльного рейтингу оцінювання знань школярів PISA – 2018. Можливо саме вони стануть ще одним джерелом (додатковим) мотивації діяльності педагогів.

Ключові слова: мотивація, самовдосконалення, самореалізація, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація.

Список використаних джерел

1. Естонські уроки: прості рішення на шляху до найкращих шкіл. [Електронний режим доступу]: http://tvoemisto.tv/exclusive/estonski_uroky_prosti_rishennya_na_shlyahu_do_naykrashchyyh_shkil_90291.html

2. Новый рейтинг PISA. Шкільна освіта у Сінгапурі й Естонії краща, ніж у Фінляндії. [Електронний режим доступу]:

<https://life.pravda.com.ua/society/2016/12/16/221625/>.

3. Основные результаты международного исследования PISA – 2015 [Електронний режим доступу]: http://iac.kz/sites/default/files/nac_otchet_pisa-2015_final.pdf.

4. Редько С. І., Панченко А. Г. Дослідження мотиваційних джерел педагогічних працівників як чинника успіху загальноосвітнього навчального закладу. [Електронний режим доступу]: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10063/1/S_Redko_A_Panchenko_PPTP_3-4_IS.pdf.

5. Як Естонія реформувала систему освіти. [Електронний режим доступу]: <https://uk.etcetera.media/groshey-nemaye-ale-vi-vchitesya-yak-estoniya-reformovala-sistemu-osviti.html>.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК ТЕЗ
VI ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ:
«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ
СУСПІЛЬНИХ ТА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
В УМОВАХ РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ»
(СУМИ, 28-29 БЕРЕЗНЯ 2019 РОКУ)
(електронне видання)

Підписано до друку 20.03.2019 р. Формат 60x90 1/16
Ум. друк. арк. 3,5

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;
тел./факс: (044) 481-38-82
e-mail: book-xl@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників,
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3563 від 28.08.2009